891.79
Uk7
Ou

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

У ПУЩІ

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
URBANA-CHAMPAIGN
STACKS

LIBRARY U. OF I. URBANA-CHAMPAIGN

ВИДАВНИЦТВО „ДЛЯ ШКОЛИ І ДОМУ“
Ч. 1.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

У ПУЩІ

Драматична поема в трьох діях.

У редакції й з передмовою та поясненнями

Антона Крушельницького.

У ЛЬВОВІ, 1926.
НАКЛАД КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

LIBRARY U. OF I. URBANA-CHAMPAIGN

891.79
Ик7
Оч

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(1871—1913)

Ляриса Косач-Квітка, знана в нашому письменстві під псевдонімом Лесі Українки, походить з ясно означеної під національним оглядом української родини Косачів.

Молоді її роки звязані з Волинню — Волинським Поліссям, яке й лягло в основу одного з визначніших її творів »Лісової пісні«. Там, у Звягелі, де її батько Петро Косач був головою зїзду мирових посередників, — вона придбала собі шляхом домової науки освіту — в українській мові. Кермувала її освітою мати Ольга (знана в нашому письменстві під псевдонімом Олени Пчілки); вона дбала про те, щоб наука її дітей Лесі й Михайла — не сходила з національного ґрунту.

Молоді літа Лесі — притемнені хоробою, яка навістила її зарані й не покидала за весь час її життя[1]). Але ні нетерпіння, ні скарги на хоробу не чув ніхто від неї. Всеж таки сумна провесна лишила глибоку тріщину в її серці.

Відокромлене життя на Волині розвивало дуже фантазію Лесі і привязало її міцно до рідного ґрунту. Дитячі роки, що промайнули в близькім сусідстві з народом, дали Лесі глибоке знання мови, життя народнього; вони напоїли її поезією рідної мітольоґії, яку вона так оживила у своїй »Лісовій пісні«.

Писати почала Леся дуже рано, як їй було дванайцять років. Розвиткові письменницького хисту сприяє й те, що Леся

---

[1]) Її мучить туберкульоз, за молоду в руці і нозі, в пізніших літах у легенях, врешті в нирках; частинно виліковувалася поетка з нього то в Берліні, то в Буркуті в Карпатах, то на Рівері, вкінці мусіла проживати кожду зиму в Єгипті.

*

приїздить від ранніх літ до Київа і тут родина Косачів проживає в тісних взаєминах з родинами Старицьких і Лисенків. Із споминів Людомили Старицької-Черняхівської дізнаємося, що навіть забави дітвори в гуртку сих письменницько-мистецьких родин набирають характеру письменницького змагання, серед якого має нагоду розвинутися й кріпшати письменницький талант.

Тому й не дивно, що вже в двайцять першому році життя поетки появляється у Львові в 1892 р. перша збірка її поезій п. з. »На крилах пісень«.

В початку 90-их років київське літературне життя зосереджувалось у ріжних гуртках. Одним з найпродуктивніших був гурток у хаті Миколи Лисенка (гурток сей звався »Літературою«). Що суботи збиралися в домі сього визначного музика й композитора старі письменники й молодь, яка бралася до літературної праці. Серцем гуртка були: Микола Лисенко, Ольга Косач (мати Лесі) і Михайло Старицький. Крім них приходили на сходини гуртка Олександер Кониський, Михайло Грушевський, Евген Тимченко, Іван Стешенко, Олександер Черняхівський, Олександер Лотоцький (Білоусенко), Одарка Романова, Леся Українка, її брат Михайло й инші. »Се були зібрання письменників-товаришів, що служили одній справі, що любили не тільки власний успіх і власні інтереси, але й рідне слово і завдання рідного життя«, — так згадує про сі сходини Л. Старицька-Черняхівська.

Від 1894 р. мати Лесі Українки живе вже постійно в Київі. Письменська творчість Лесі Українки починає кріпшати. Письменниця приготовлює другу збірку своїх поезій, які вийшли в 1899 р. в книжці п. з. »Думи і мрії«, та працює над перекладами творів европейської літератури. В тому часі вона опановує добре анґлійську мову й володіє таким способом мовами німецькою, французькою, італійською й анґлійською та може на всіх сих мовах писати не тільки прозою, але й віршом.

В 1895 р. виїздить Леся до Софії до свого дядька Михайла Драгоманова. Під його проводом вона поширює й доповнює свою освіту. Але тогож таки року вмирає Драгоманів і його смерть лишає глибокий карбіж на серці Лесі. Все своє життя

заховала письменниця щиру любов і велику пошану до свого дядька і лишилася вірною заступницею його ідей.

Перебувши в Софії майже рік, Леся Українка вертається знову до Київа. В сьому часі зароджується тут у її душі ідея драми »У пущі«.

В 1898 р. переживає письменниця враз із усім українським громадянством великий підем духа при святкуванні »Столітнього ювілею українського письменства«. На святочному вечорі з нагоди сього ювілею відчитує М. Старицький вірш Лесі Українки: »У кождого люду, у кождій країні«; зібране в салі громадянство, головно молодь, витає грімкими оплесками свою письменницю й виявляє їй свою пошану й любов.

В 1907 р. Леся одружилася з К. Квіткою і виїхала з Київа. Тимчасом її недуга, яка була трохи причаїлася, вибухла з новою силою. Леся виїхала до лікаря спеціяліста до Берліна шукати поратунку. Алеж звідти вернулася вона вже з ясним розумінням холодного, неминучого вироку передчасної смерти.

Остання доба її життя — се рвуча боротьба зі смертю. Леся Українка ратує якийсь час своє життя тим, що проживає що року літом на Кавказі, а зимою в Єгипті: »Ті подорожі до Єгипту -- се чудо мужности Лесиної душі, — пише Л. Старицька-Черняхівська. — Хора, безсила з підвисшеною температурою, з привидом близької смерти, вона вирушала сама в далеку путь по бурхливому в сю пору морю і, вирушаючи, заспокоювала всіх, — щоб ніхто не турбувався, — що їй усе гаразд«.

Коли письменниця постійно хилиться до смерти, її дух підноситься на »золоті верхівя«: плодом її творчого духа являються одна за одною драматичні поеми і драми, які переймають нас вогнем серця Лесі Українки. Письменниця, чим далі, творить нервово. Визначні її твори написані в двох-трьох-чотирьох днях (»Одержима«, »Розмова«, »Бояриня«, »Лісова Пісня«). Внаслідок натуги при праці наступає висилення і повна втома душевних сил. Але не менш томить її й жура, чи зможе вона викінчити ті літературні шедеври, що працювала над ними цілі роки (»У пущі«, »Руфін і Прісцілла«).

Захоплене плодами її мужнього духа громадянство не

усвідомляло собі, серед якого страждання одягалися у форму мистецьких творів думки, що ними горіла душа письменниці.

На рік перед смертю (в травні 1912 р.) вшанувало українське громадянство Лесю Українку підчас короткого її пробування в Київі. В сьому святі для пошанування письменниці »було щось невимовно сумне, що й зрушувало й шматувало серце. Бліда, прозора постать Лесі Українки з руками повними квіток, із словами повними енерґії, любови й віри — й із смертю в очах«...

Так промайнули її дні — між життям і смертю.

Та проте письменницька творчість Лесі Українки не тільки силою творів її духа одна з найвизначніших у нашому письменстві, але й числом писань — немала.

В 1892 р. вийшла перша збірка її ліричних віршів: »На крилах пісень«, в 1899 р. друга збірка »Думи і Мрії«, в 1902 р. остання збірка її ліричної поезії »Відгуки«. (Всі ліричні поезії Лесі Українки зібрані в першому, поеми і віршовані переклади в другому томі повного видання творів поетки: »Леся Українка: Твори I—II«. Книгоспілка, Київ 1923).

Найвиразніше, найглибше й з найбільшою силою вибивався талант Лесі Українки в творах останньої доби її життя, написаних у драматичній формі. Сюди належать діяльоґи: »Три хвилини«, »В дому роботи — в країні неволі«, драматичні поеми: »Йоанна жінка Хусова«, »Вавилонський полон«, »На руїнах«, »Ізольда Білорука«, »Орґія«, »Магомет та Айша«, »Кассандра«, »На полі крови«, врешті драми: »Бояриня«, »Руфін і Прісцілла«, »Лісова пісня«, »Камінний Господар«, »Адвокат Мартіян«, »У пущі« і и. (Всі драми Лесі Українки зібрані в III, IV, V і VII томі збірного видання творів письменниці — Книгоспілка, Київ).

Леся Українка писала теж прозою. Замітніші її оповідання: »Приязнь« і »Над морем«. (VI том творів Лесі Українки — київське видання: »Проза«).

В ліриці Лесі Українки з першої доби її творчости переважає громадянський мотив; у своїх молодечих поезіях виявляє поетка чимало мужеської сили (»На крилах пісень«, »Думи і Мрії«). Чим далі — її лірика стає більш особиста; в поезіях другої доби (»Відгуки«) і недрукованих в окремих збірках, знаходять відгук індивідуальні переживання письменниці. Її лірична творчість стає мягка, ніжна, як ніжною є жіноча душа Лесі Українки. Вона реаґує на ріжні життєві події, які доводиться їй переживати.

Головна сила творчости Лесі Українки проявилася в її драматичних творах.

Теми до своїх монольоґів, діяльоґів, драматичних поем і драм (за виїмком »Боярині« і »Лісової пісні«, зачерпнутих з українського життя й поезії української природи), бере письменниця із чужого поля. Одні з них, як »Вавилонський полон«, »На руїнах«, »В дому роботи, в країні неволі« — основуються на замерклому життю старинного Сходу — вавилонсько-жидівсько-египетського; одні, як »Кассандра«, »Орґія« — на троянській та грецькій старовині, одні, як »В катакомбах«, »Адвокат Мартіян«, »Руфін і Прісцілла«, — на перших починах християнства серед Римлян; одні, як »Три хвилини« й »У пущі« — змальовані на тлі визвольних змагань (політичних) у Франції і (реліґійних) в Анґлії, — врешті ще инші засновані на західно-европейських сюжетах, як »Камінний Господар« — на сюжеті мотиву Дон-Жуана, »Ізольда Білорука« на мотиві старинного роману »Тристан та Ізольда«.

В першому (Камінному Господарі) траґічним являється те, що Дон-Жуан, який надавав життєвій насолоді й почуттю кохання перевагу понад усе, намагається зробити уступку Донні Анні, покинути своє бурлацьке життя й думати про певне становище в громадянстві. Ся зміна способу життя веде його в сітку конфліктів, які й доводять його до катастрофи.

В поемі »Ізольда Білорука« поетка спиняється на коханні, в якого основу лягають земні роскоші, й на тузі за ідеальним

коханням. Неможливість погодити одно з другим — отсе й основа траґедії Тристана й двох Ізольд.

Причину сеї екзотичности у доборі сюжету вияснює один з найновіших її критиків М. Зеров ось так: »Довгі й далекі мандрівки Лесі Українки поза межі України та незмога дістати відповідні джерела часто примушували її зрікатися сюжетів і то часом таких, що віддавна її до себе приваблювали (про »Бондарівну«, про »Гордієнка«). В таких умовах, розуміється, їй мимоволі доводилось привязуватись думкою до всесвітнє мандрівних сюжетів, до неукраїнських образів і в середовищу затоплятися не українськім, але знайомім з багатьох раніш перечитаних книг, давно засвоєних матеріялів. От і вступали до поетки, от і розташовувались у її полі зору Юдеї часів Вавилонського полону і перші християни, обложена Троя і всесвітній владар Рим, французькі революціонери кінця XVIII і анґлійські пуритани початку XVII в.«.

Обговорюючи причини добору екзотичности сюжета Лесі Українки, спиняється М. Зеров і над виясненням способу, як поетка використовувала сі чужі мотиви: »Можна твердити, що археольоґізм уяви був Лесі Українці чужий, як і справжній екзотизм з його виключним замилуванням до инакшого, далекого, в корені одмінного; що кінець кінцем її вавилоняни й єгиптяни мають сучасну психольоґію, а її американські пущі, середневічна Еспанія, Рим і Єгипет — то тільки більш-менш прозорі псевдоніми її краю«.

Подібно як у драмах, використовує Леся Українка чужий і свій сюжет у поемах і оповіданнях.

Розгляд сюжетів і творів Лесі Українки, прослідження звязку між чужими мотивами й життям та колом думок поетки — се дуже цікаве завдання шкільного читання творів сеї визначнішої української письменниці й шукання критичного підходу до її творчости.

Не менш цікаве вужче завдання: пристосування останніх слів М. Зерова: »...то тільки більш-менш прозорі псевдоніми її рідного краю« — до твору письменниці »У пущі«. Для кра-

щого прояснення того завдання треба навести отсі слова М. Зерова: »Інколи почуття відірваности од громади зростало у Лесі Українки на ґрунті обєктивно справедливих претенсій до неї, які ставила »літературна громада« — керовники журналів, видавці, її »товариші пера«. Від неї прохали літературних оглядів, критичних розвідок, розправ про західно-европейські письменства, її втягали в »журнальну« роботу, від неї сподівалися перекладів із чужомовних поетів — тоді, як вона вся була переповнена своїми утворами, власними героями, що не давали їй спокою«.

Над драматичною поемою чи краще драмою »У пущі« працювала Леся Українка двома наворотами. Першу і третю дію й також першу частину другої дії вона написала в 1898 р. на хуторі »Зелений Гай« біля Гадяча й може почасти і в Київі. Від того часу аж до серпня 1907 р. письменниця над сею драмою не працювала. В серпні і вересні 1907 р. в Балаклаві (на південному березі Криму, недалеко від Севастополя) Леся Українка скінчила сю драму; написала сцену суду до другої дії і зредаґувала написане давніше. При сьому вона чимало віршів, написаних раніш як шестистопові переробила на пятистопові.

Надруковано вперше »У пущі« в Літературно-Науковім Вістнику за 1910 рін, кн. III і IV.

Критичні студії про Лесю Українку надрукували між иншим: Іван Франко: »Леся Українка« (Л.-Н. Вістник 1898, VII); Іван Стешенко: »Поетична творчість Лесі Українки (Л.-Н. Вістник 1913, X); А. Ніковський: »Екзотичність сюжета і драматизм у творах Лесі Українки« (там же); М. Євшан: »Леся Українка« (там же); Л. Старицька-Черняхівська; Хвилини життя Лесі Українки« (там же); С. Єфремов: »Леся Українка« (Історія українського письменства II стр. 223—229); Ол. Дорошкевич: »Лариса Квітчина« (Леся Українка) — (Українська література — підручна книга для старших ґруп семирічної школи, стр. 317—339); Д. Донцов: »Поетка українського рісорджімента« (Л.-Н. Вістник 1922, I, II); М. Зеров: »Леся Українка«, критично-біоґрафічний нарис (I том Творів, стр. VII—LXVII).

У ПУЩІ.

ДІЯЧІ:

Річард Айрон — скульптор.
Едіта — його стара мати.
Крістабель — його сестра, вдовиця.
Деві — син Крістабелі, підліток.
Джонатан — скульптор, товариш Річарда.
Джошуе Кембль — старий приятель родини Айронів.
Джоанна (Дженні) — його дочка, молода дівчина.
Ріверсова жінка.
Ґодвінсон — учитель і проповідник.
Калеб Педдінтон — найстарший літами громадянин у колонії.
Джірімая Ортвін, Джон Мільс, Метью Фільдінґ, Абрагам Сміт — найповажніші громадяне в колонії в країні Масачузеті.
Маґістер — учитель лічби в Род-Айленді.
Брайд — орґаніста й учитель співу там же.
Бруклі — швачка.
Чарлі — ученик Річарда.
Другий ученик.
Мак Гарді, Джонс, О'Патрік — громадяне в Род-Айленді.
Мессер Антоніо — торговий посол з Венеції.
Індіянка — дикарка, молода дівчина.

Громадяне в Масачузеті, школярі в Род-Айленді.

Діється в XVII ст. в Північній Америці; перші два акти в невеличкій ефемерній колонії в Масачузеті, останній — в Род-Айленді.*)

ПЕРША ДІЯ.

Хата, грубо збита з колод; великий коминок, на ньому бюст, статуетки і кілька уламків античної скульптури. Едіта і Крістабель змивають стіл і лави і стиха співають мельодію гимна без слів. Знадвору чутно стукіт сокир, свист пили, гукання робочих людей. Нарешті озивається голос:

„Ну, годі на сьогодня! Час додому“.

Річард і Деві увіходять у хату потомлені. Річард при хвартуху, з мулярським знарядом, у Деві в руках відро і квач.

Річард. Готовий комин, навіть побілили.
(Скидає хвартуха і вішає вкупі із знарядом на кілок).
Кінець. *(Сідає на ослін перед коминком).*
Тай утомивсь! А ти, малий?

Деві. Я? Так, не дуже. Дядьку, ось пожди,
я хрусту принесу, вогонь підживим.
Тай славно буде! Напечем каштанів,
ще в мене є. Ото стрільба почнеться!
(Вибігає).

Річард *(розправляє втомлені руки).*
Туман на дворі, холодно і вогко,
немов у нас над Темзою.

Крістабель *(зітхає).* Ох, Темза!
Вже нам її не бачити до віку...
За що Господь нас покарав вигнанням?

Едіта. Не нарікай на Бога, дочко, гріх!
Не на вигнання він нас запровадив,
а в край обітований. Так колись
Ізраеля він в Ханаан повів
з Єгипту, з дому праці. І тоді
були такі, що стали нарікати

30 на трудну путь. Що їм було за те?
Згадай про се і духом сумирися...
(Увіходить Деві з хрустом і захожується коло коминка).
Крістабель. Я, мамо, все корюсь. А тільки тяжко
мені буває часом, як згадаю,
35 що там же десь могила мого Джона.
Едіта. „Лишіте мертвим мертвих погребати".
За морем гріб, а тут — твій син живий,
брат, мати, вся громада християнська.
(Крістабель, зітхнувши, починає шпортатись по хаті,
40 *прибіраючи).*
Сьогодня нам шановний Ґодвінсон
прилюдно пояснення прочитає
про те, щó значить „новий Ханаан".
Ти підеш, сину, слухати?
45 *(При сих словах Деві тихенько, але спритно, вкладається на лаву і укривається плащем).*
Річард. Ні, мамо.
Едіта. Чому?
Річард. Я втомлений тай... Як сказати...
50 Мені здається в тому поясненні
нового буде мало...
Едіта. Ой, мій сину,
дух суємудрія закравсь до тебе.
Покійний батько дуже помилився,
55 в мандрівку в папський край тебе пославши —
лукавий Рим струїв тебе.
Річард. Матусю!
Лукавий Рим зовсім не винен з того,
що майстер Ґодвінсон не красномовець.
60 Едіта. Для щирої душі, незлого серця —
не треба красномовства, тільки правди
і слова Божого.
Річард. Я сам читаю
Святе Письмо. Там красномовство єсть.
65 Едіта. Не знаю, сину, — сі твої слова,
здається, прості, а бренять лукаво.

Річард. Ну, то й забудь їх, матінко, не гнівайсь.
Хіба ти свого Річарда не знаєш?
Він трошки в батька вдався.
Крістабель. Наш татусь 70
був жартівливий завжди та веселий...
Едіта. Але він був богобоязний завжди.
Крістабель. Я власне се й сказати хтіла, мамо.
Едіта. Ходім, вже час, а то без нас почнуть
читати Боже слово. Як скінчиться 75
година відпочинку від роботи,
то прийдеться небесне залишити
і до земного взятись. Не впускаймо
години божої.
Крістабель. Та я готова, 80
А деж се Деві?
(Бачить його на лавці).
Що се? Він заснув?
Вставай, моя дитино!
Річард. Дай же спокій, 85
сестричко, хлопцеві, — щеж молоде,
а працювало так, хоч би й старому.
Едіта *(пробує розбудити Деві, але той твердо спить).*
Заснув сном молодим, і не розбудиш.
Бог з ним, ще спізнимось. Ходімо, дочко. 90
Річард. Пождіть хвилинку. Белло, де мій віск?
Крістабель *(збентежено).* А нащо він?
Річард. Ліпив би на дозвіллі.
Едіта. Для іграшки знайшлось дозвілля й хіть,
Річард. Для мене се не іграшка, матусю. 95
Ти знаєш се, та споритись не час.
Деж віск? Ти, Белло, певне десь прибрала.
Крістабель. Ти так давно не згадував про нього...
Річард. Бо не було дозвільної хвилини.
Я сам про себе забував не раз: 100
в день працював, в ночі як мертвий спав.
Я став волом, мов вавилонський цар,

не знаю тільки, за яку провину.
Отсе на час вернувся в людський образ.
Так деж мій віск?

Крістабель. Ох, братіку, прости!
Вони просили, мати наказала...

Річард. Я, Белло, щось тебе не розумію.

Едіта. Твій віск громада на свічки взяла,
аби при них читати Боже слово.
Шановний Ґодвінсон заслаб на очі,
читаючи при скипці.

Річард. Мамо, мамо!

Едіта. Послухай, сину!

Річард. Я не можу слухать!
Ідіть, лишіть мене, я сам не свій!
Ідіть з очей!

Едіта. Ти матері се кажеш?

Річард. Тобі кажу́, другóмуб не казав,
а просто...

Едіта. Що? Побив би? Договорюй!

Річард. Лишіть мене!

Крістабель. Лиши його, матусю,
він пересердиться. Ходім, пора вже.

Едіта *(подивившись який час на сина, подається до дверей).*
Зневажить рідну матір! І за віщо?
За марний віск! Хай Бог тобі простить...
(Едіта і Крістабель виходять).

Річард *(сам; мовчить якусь хвилину).*
Хай Бог простить — кому? Тому, запевне,
хто сам не відає, що творить. Що там!
Прощати чи карати — боже діло.
а людям се ні на що не потрібно.
Чи я помстивсяб за такую кривду,
а чи простив, як наш закон велить,
то кривда не змініласяб від того,
вонаб усе гнітила, мов той камінь,
і гризлаб серце — праведне чи грішне,

однаково. Тепер мені сидіти,
дивитися на сії зайві руки, 140
позбавлені коханої роботи,
єдиної, що кра́сила життя,
се гірше, ніж непрощена провина,
ніж муки совісти...

Деві *(ледви жінки вийшли, схопився з лави, крадькома підійшов до Річарда, намагався звернути на себе його увагу, але той не чув).* 145

Послухай, дядьку,
чи ти ліпити можеш тільки з воску?

Річард. А що тобі? 150

Деві *(сідає долі коло його ніг і щиро дивиться в очі).*

Ні, дядечку, скажи!

Річард. Ну, можу з глини, та їїж нема.

Деві. Отак! Нема? А миж ліпили комин?

Річард. То не така. І статуя — не комин, 155
навчися теє знать.

Деві *(ображено).* Я знаю, дядьку.
Я тільки хтів сказать... Ні, не скажу,
бо знов розсердишся.

Річард. Я не на тебе. 160
Ти, Деві, не вважай.

Деві. Так от що, дядьку, —
якось я пробував ліпити з хліба...

Річард. Ліпити пробував? Не пробуй, Деві,
не пробуй! 165

Деві. Чом? Ти думаєш, погано?
Здається, що незгірше, хоч поглянь.
(Виймає з кишені і показує Річардові фіґурку з хліба).
Се, бачиш, Ґодвінсон, — він довгополий,
круглоголовий, з книжкою в руках, 170
широкий рот, од вуха аж до вуха,
а вуха, бач, стремлять. Такий він, правда?

Річард *(потроху починає придивлятись, потім бере у Деві фіґурку).*

175 Дай роздивлюсь *(усміхається)*. А справді — Ґодвінсон!
Чи се ти вперше виліпив фіґурку?
Деві. Ні, я весь час, поки були на морі,
ліпив собі.
Річард. А як же я не бачив?
180 Деві. То я ховавсь від мами і бабуні,
вониж сього не люблять.
Річард. А від мене
чогож ховався? Бач, який ти, Деві!
Деві. Соромився показувать таке,
185 то все було погане.
Річард *(придивляючись до фіґурки)*. От що, Деві,
у нього має бути довший ніс
і голова похнюплена...
Деві. Се правда.
190 Так можна ще поправити, хліб свіжий.
Річард. ...і на бік схилена *(поправляє)*, отак, а руки
на книжці зложені.
Деві. Ні, в книжку палець
заложений, мов закладка на тексті.
195 *(Передражнює гунявим голосом)*.
„Десятий розділ, перший вірш Осії“... *(Сміється)*.
От, якби я вмів так ліпить, як ти!
Яб їх усіх зробив: старую Стоклі,
оту сову в великих окулярах,
200 що не дає в неділю в паци грати,
гладкого Діка, як співає гимна,
наморщившись, мов яблуко печене.
Річард. Чого тобі все хочеться таких?
Деві. Бо я люблю, що смішно.
205 Річард. А щоб гарно?
Хіба не любиш?
Деві. Ні, чом не люблю,
та тільки то вже видумати треба,
куди мені... *(лащиться до Річарда)*.
210 Дай подивитись, дядьку,
на те, що ти ліпив на кораблі.

Річард. Тобі цікаво?
Деві. Вжеж!
Річард. Ну, то достань
отам у шафі. 215
Деві *(біля шафи)*. Можна й те достати,
що ти з Італії привіз?
Річард. Не руш.
Ну, щож ти робиш там?
Деві. Читаю напис, 220
та по латині трудно розбірати.
(Читає помалу).
„Pereat mundus, fiat ars“. Що значить?
Річард. „Хай згине світ, а хист хай буде“.
Деві. Хист? 225
Річард. Ну так, скульптура, музика, малярство...
Деві. Я розумію. Хтож се так казав?
Річард. Та се було таке собі прислівя
в Венеції у скульпторськім гурті,
де й я прийнятий був. 230
Деві. От певне, дядьку,
там весело жилось!
Річард. Так, так, мій хлопче...
Деві. І як ти міг покинути той гурт?
Річард. А хтож би визволив з біди без мене 235
і хтож би годував у сьому краю
твою бабуню й маму і тебе?
Деві. Я й сам собі якнебудь дав би раду.
Річард. Отак, як батько твій?
Деві. Ой, татко, татко! 240
Скажи, за що вони його забили?
Річард. За книжку.
Деві. Щож в тій книжці?
Річард. Там писав він,
що образів не треба поважати, 245
що англіканська церква нечестива...
Деві. Алеж се правда! Тож бабуня каже,
що і в Святім Письмі виходить так!

Річард. Ти думаєш, за правду не карають?
250 *(Деві з фіґуркою в руках мовчки задумався).*
Дженні Кембль *(молоденька дівчина в дуже простому вбранні. Ввіходить і спиняється на порозі).*
Ах, вибачайте! Ви сами?...
Річард. Будь ласка!
255 Матуся й Белла хутко прийдуть, панно.
(Дженні стоїть, мне рубчик з хвартушка, засоромлена, але не йде з дверей).
Деві *(дивиться на фіґурку, що в руках, потім на Дженні).*
Дивіться, панно Дженні, ваш портрет!
260 Дженні. Де? *(Поступає вперед).*
Деві. Ось.
Дженні *(удає, ніби не бачить подібности).*
Який там мій портрет? Убрана,
немов принцеса.
265 Річард. Та хібаж убрання
найперша річ? І виб могли убратись
принцесою.
Дженні. Та де вже там мені...
Я проста дівчина...
270 Річард. Повірте, панно,
ніхтоб не здивувавсь, якби побачив
в такім убранні вас.
Дженні. О, пане майстре,
ви звикли дамам править компліменти?
275 Річард. Чому гадаєте, що звик?
Дженні. А вжеж,
ви все були в блискучім товаристві,
часами й при дворі у короля.
Річард. У королівських малярів, скажіте!
280 Дженні. Однаково! До двору пишні дами
приходять і портрети замовляють...
Деві. Ет, що то! Якби ви коли почули,
як стане дядько правити про балі,
комедії та всякі маскаради,

що він побачив по світах. Ото, 285
є що послухать!

Річард. Не плещи-бо, Деві.

Дженні *(до Деві)*.
Ти думаєш, що дядькові цікаво
оповідать для мене? 290

Річард. Панно Дженні,
аби я знав, що вам цікаво слухать...

Дженні. Людей бувалих кожен слухать радий.

Деві. Ох, дядьку, розкажи про карнавал
в тім місті на воді... Ну як то зветься? 295

Річард. В Венеції?

Деві. Так! так!

Дженні. Там, кажуть, гарно.

Річард. Царицею морів звуть теє місто,
а яб назвав колискою краси. 300
Коли бувало я в блакитні ночі
дививсь на теє марморове місто,
мені здавалось, мов не руки людські
оті палаци білі мурували,
а що вони сами знялися з моря, 305
от, як встають сріблясті тумани...
(Дженні слухає уважно, спершись на коминок. Річард задивився на неї і спинивсь).

Деві. Ну, далі, дядьку! Щож ти не говориш?

Річард. Дай ножика і дерева. 310

Деві. Навіщо?

Річард. Стругатиму, — так розмовлять зручніше.
(Деві дає, Річард струже, поглядаючи на Дженні).
...Бувало мріють чорнії ґондолі,
вітрилами сріблятьcя кораблі, 315
од видоколу пливучи до міста, —
мені здавалось, мов таємні зорі
Венеції в дарунок посилають
найкращі мрії, а вона приймає
їх обережно і колише тихо, 320

*

тихесенько, щоб не сполохать їх...

(Дерево раптом ламається в нього в руках, він з досади кидає його в вогонь).

Дай глини, Деві.

325 Деві. Простої тієї?

Річард. Та хоч тії.

(Деві йде за двері і хутко вертається з глиною).

Річард *(говорить без Деві, потім, не спиняючи розповіди, бере глину і править далі, виліплюючи щось із глини).*

330 ...Бувало так і ранок
застане, як дивлюсь на чарівницю,
що люди звуть Венеція. Як тільки
ударить перший промінь сонця в мури,
вони спалахнуть золотим пожаром,
335 а море враз неначе засміється,
прокинувшись і вгледівши красу
цариці пишної. Найкраще бачить
її в той ранній час на сході сонця,
поки в ній люди ще не повставали,
340 а деякі ще тільки повкладались —
Венеція не любить спать в ночі —
в таку годину мармор оживає
і на будинках люд камінний статуй
немов якусь містерію вдає.
345 І міняться обличчя марморові,
немов живі під соняшним промінням.
Вродливий люд! Не дарма прості люди
вигадують, що то русалки й нікси
із моря вирнули й зійшли на мури,
350 щоб глянути, чи дуже світ широкий,
тай так на гарне місто задивились,
що і не зчулись, як сховався місяць.
Тут сонце стрелило промінням гострим
і вмить русалки всі покамяніли,
355 бо їм невільно глянути на сонце.

Деві. Русалки справді в морі є?

Річард. Для того,
хто вірить в них, то є.
Деві. Я буду вірить, —
тоді побачу їх? 360
Річард. Побачиш, певне.
Дженні. А татко каже — гріх в такеє вірить.
Річард. А коли віриться?
Дженні. Читать Святе Письмо,
і розум просвітиться. 365
Річард. Але мрія
зостанеться.
(Входять Едіта й Крістабель; з ними Ґодвінсон і Джошуе Кембль, обоє коротко обстрижені, Ґодвінсон у довгополій одежі не то ученого, не то духовного, 370
Кембль у простому пуританському вбранні).
Ґодвінсон. Мир сьому дому!
(Річард встає мовчки, вклоняється, Деві і Дженні відходять набік. Дженні вітається з жінками, Деві ховається в ванькир). 375
Кембль. Мир вам!
Річард. Як маєтесь, шановний пане Кемблю?
Кембль *(не відповідаючи Річардові, до Дженні).*
Ти тут чого?
Дженні *(змішавшись).* Я тільки що прийшла... 380
До пані Крістабелі...
Кембль *(поглядаючи на Річарда).* Слухай, дочко,
ти теє „панькання“ мені покинь.
Ми всі брати і сестри у Христі,
і всім повинна просто „ти“ казати, 385
хочби й самому королеві. Тямиш?
Дженні. Я розумію, татку.
Кембль *(до Річарда).* Ти, молодче,
либонь не звик до нашої простоти,
але й тобі пора вже забувати 390
звичаї нечестиві.
Річард. Я й не мав їх.

Ґодвінсон. Хто між папістами пробув три роки,
той їх звичаї чейже перейняв.
395 Річард. Італія від нас одстала в вірі,
але звичаю може й нас навчити.
Едіта *(до Крістабелі).* Ти там прилагодь братові полудень,
бо як іти, то треба вже збіратись.
(Крістабель захожується коло печі, Дженні помагає
400 *їй, вони стиха розмовляють).*
Річард. Куди се? Я нікуди не збіраюсь.
Кембль. Ми се тепера врадили на зборі,
щоб батьку Ґодвінсону дім поставить.
Річард. Мені здавалось...
405 Ґодвінсон. Так, я маю хату,
але громада з доброcти своєї
замісць хатини камяницю хоче
для мене збудувати. Не так для мене —
яб сам на те не згодився ніколи —
410 як власне для громадського добра,
бо в мене будуть люди по суботах
збіратися на бесіди побожні.
Тепер се при тісноті невигідно.
Хоч я казав громаді: шкода праці...
415 Кембль. Та що там, батьку, як уся громада
та рушить шарварком, то і не довго
триватиме та праця. До зими
либонь скінчиться.
Річард. Та зима вже хутко.
420 І то навряд, щоб громадяне всі
могли на сю роботу стать.
Кембль. Чомуж би?
Річард. Бо ще не всі собі оселі мають.
Едіта. Зате для всіх нас вогнище духовне
425 горітиме в учителя в оселі.
Кембль. Так, Річарде, бери своє начиння
і хлопця...
Річард. Хлопець дуже притомився,
тай він малий для шарварків громадських.

Кембль. Ну, сам приходь. 430
Річард. Не знаю, чи прийду.
Кембль. Чомуж не знаєш?
Річард. В мене час не вільний.
Я ще раніше обіцяв сусідці
поставити їй комина в хатині; 435
як тільки вдома вправлюся, сьогодня
я мушу йти до неї.
Едіта. Я гадаю,
що та сусідка може ще й пождати.
Річард. А я, матусю, думаю інакше. 440
Кембль. Та бо громада врадила, щоб братись
усім до діла.
Річард. Я не був на раді.
Кембль. Тиб міг прийти.
Річард. Мене ніхто не кликав. 445
Едіта. Я кликала.
Річард. Мені ти не казала,
що там на зборі ще й обради будуть,
я думав — то зібрання молитовне.
Кембль. Воно таке й було, та заразом 450
ми зважили й порадитись про справи.
Та все одно — був чи не був на раді,
а вже коли громада вся рішає,
то всяк примушений рішинця слухать.
Річард. Хто має силу з примусом боротись, 455
той робить завжди тільки по охоті.
Кембль. Яж думаю, охота в тебе єсть.
Річард. Дозвольте вже мені про теє думать.
Кембль. Але громада не питає думки
того, хто супротивиться рішинцям. 460
Що хочеш, думай — а коритись мусиш.
Громадська влада — то єсть божа влада,
і всяка думка хай мовчить при ній.
Річард. Так говорить не личить пуританам!
Ґодвінсон. Чомуж би то не личить? Поясніть! 465

Річард. Бо якщо ми не думку боронили,
то я не знаю, за що ми боролись.
Ґодвінсон. За Боже слово! й за громадську волю!
Річард. А в чім, по вашому, громадська воля?
470 Кембль. А в тім, що ні король, ні парлямент
ламать не сміє присуду громади.
Громада — вільне й незалежне тіло.
Ґодвінсон *(з погрозою в голосі).*
Громада власні парости негідні
475 рубати може і в вогонь вкидати,
і їх ніхто не сміє боронити.
Річард *(до Ґодвінсона).* В такій громаді, справді, повна воля всім фарисеям.
Ґодвінсон. Річарде, до чого
480 ви се сказали?
Річард. Sapienti sat.
Ґодвінсон *(встає).* Се чемна мова!
Едіта. Сину, ти забув,
що ти молодший і говориш з гостем.
485 Шановний вчителю, простіть його
і не беріть за зле слів нерозважних.
Річард. Я, мамо, не казав ще: mea culpa!
Кембль. Та що се за балачка католицька?
Ґодвінсон *(береться за шапку).*
490 Зостаньте з миром!
Едіта. Вчителю шановний!
Ви не одійдете від мене в гніві,
не завдасте такої злої кари
мені за необачність мого сина.
495 Ґодвінсон. Вас поважаючи, Едіто гідна,
я зостаюсь.
(Ввіходить і спиняється коло порога дуже вбого вбрана жінка, скілька раз вклоняється товариству).
Жінка. Мир сій оселі чесній.
500 Річард. Мир, жінко добра, й вам.

(Жінка все стоїть коло порога, вигляд у неї принижений, прибитий).

До гурту просим.

Ґодвінсон *(до Кембля).*

Я щось забув обличчя сеї жінки. 505

Кембль *(до Ґодвінсона).*

Вжеж, бо вона не ходить на зібрання.
Се жінка Ріверса, що втік в Род-Айленд
після останніх виборів у нас.

Ґодвінсон. Лукавий чоловік. Мутив громаду. 510
Чогож се їй?

Жінка *(до Річарда).* Шановний пане майстре,
я се прийшла спитати вас...

Річард. Я знаю.
Я не забув. Сьогодня я прийду 515

Жінка. Пробачте!... докучаю... яб не сміла,
та злидні тяжкі, осінь наступила,
а тут вогню нема де розпалити,
щоб ту нещасну дітвору нагріть!

Ґодвінсон. У вас немає хати? 520

Кембль. Є в них хата.

Жінка. Та хата є, ще чоловік стулив
якусь там хижку, але печі дасть-біг.
Там вохко, як в льоху; моє найменше
лежить в пропасниці, а я сама 525
над ранок ледви голову підвожу.
І так була біда, а се вже далі
либонь кінець прийшов... Нема ні звідки
ні помочі, ні жадної поради...
Громада сердиться... А щож я винна? 530
Та вже нехай би я... а тож дітки... *(Плаче).*

Річард *(до Ґодвінсона).*

То се відповідають немовлята
за батьків гріх?

Ґодвінсон. Я, майстре, за громаду 535
не можу говорить. Громадське діло.

Кембль *(до жінки).* Ти знаєш що, небого, — почекай,
ось ми відбудем шарварок громадський,
порадимось, то може що й поможем.
540 Жінка *(з боязким поглядом то на Річарда, то на Ґодвінсона й Кембля).*
Та я пожду... от тільки та біда
з дитиною... колиб не вмерло...
Річард *(гукає).* Деві!
545 *(Деві ввіходить з ванькира).*
Збірай начиння, підем мурувати!
(Деві збірає в кутку начиння, принесене з початку дії).
Крістабель *(озиваєтьcя од печі).*
Ти, Річарде, хоч попоїв би перше.
550 Річард. Я не голодний, потім. Швидче, Деві!
Деві. Я вже готовий, дядьку.
Річард *(до жінки).* Ну, ходім.
(Мовчки вкланяється Ґодвінсону і Кемблю і виходить вкупі з Деві).
555 Жінка *(кланяється всім низько).*
Зостаньте в ласці божій.
Кембль. Прощавай!
(Жінка ще кланяється всім і виходить слідом за Річардом і Деві).
560 Ґодвінсон. Едіто, син ваш, видно, хоче стати
з громадою на поєдинок!
Кембль. Батьку,
ти вже напосідаєшся занадто.
Що хлопець ту нещасну пожалів,
565 я в тім гріха не бачу. Милосердя
до вбогих єсть повинність християнська.
Ґодвінсон. Сімя ся вбога за своє нечестя.
Тепер ся жінка, мов вівця покірна,
бо злидні стисли... Та душа в їй вовча.
570 *(До Кембля).* Адже вона не слухала тебе!
Їй майстер, бач, потрібен, не громада.
Господь її скарає, як Сапфіру,

Ананієву жінку нечестиву,
що покривала чоловіка гріх
перед громадою. Запевне й Річард 575
не з доброcти пішов їй помагати.

Кембль. Не нападайся, батьку, він одважний, —
сказать по правді, я люблю одвагу, —
він так собі, як молодий бичок,
що не навчився ще в ярмі ходити, 580
а все таки натура в нього добра,
я знав його й малим. З покійним Джеком,
водили здавна ми хліб-сіль. Едіто,
чи памятаєш, як з твоїм старим,
ми англіканцям завдавали гарту? 585

Едіта. Так, брате Джошуе, я не забуду,
яким ти був товаришем для Джека.

Ґодвінсон *(сів біля коминка, збіраючись помішати в комині, нагнувся за коцюбою і зненацька побачив фіґурку з хліба, що валялась долі. Здійняв її, придивився, потім встає. До Едіти).* 590
Едіто! Се робив ваш син, запевне?
(Показує і кладе перед нею на стіл фіґурку).

Едіта *(знищена).*
Я з ним нічого поробить не можу, 595
шановний вчителю. У мене серце
аж крається, що він на згубу йде.

Ґодвінсон. Я жалую, що покарав Господь
побожну матір нечестивим сином,
але я вже не можу зоставатись 600
в тім домі, де господарем ваш син.

Едіта. Шановний вчителю!...

Ґодвінсон. Ні, я не можу.
Зостаньте з Богом! *(Виходить швидко).*

Едіта *(сплескує руками).* 605
Господи, за віщо
караєш нас?

Кембль. Та що він там знайшов?

(Придивляється до фіґурки).
610 Ха-ха-ха-ха! Тай здоровож уданий!
Як вилитий наш батько Ґодвінсон!
Сказать по правді, може й нечестиво,
а лепсько вийшло! Чи ти бачиш, Дженні?
Дженні *(підходить, усміхаючись).*
615 Чого шановний вчитель так розгнівавсь?
Адже людей малюють на портретах,
то чом же їх ліпить не можна?
Кембль. Бачиш,
портрети лиш мальовані бувають,
620 всеж ліплене і різьблене — кумир,
а не портрет.
Дженні. А я гадала, татку,
що лиш богів подоби — то кумири.
Кембль. Ні, сказано, щоб не різьбив ніхто
625 і не ліпив „ніякої подоби“, —
се бридко перед Богом.
Дженні. А як часом
для забавки зліпив би хто фіґурку,
то й се вже гріх?
630 Кембль. Се?... як тобі сказати?
воно не то, щоб... ну, а всеж негоже...
та ти чого допитуєшся?
Дженні *(засоромлена).* Так...
Кембль. Дивуюся я з Річарда! Порядний
635 і чесний хлопець, а такі дурниці
ніяк покинути не може.
Едіта. Брате,
ти надто добрий, не дурниці се,
а гріх та ще й великий. Се мій хрест,
640 се рана мого серця — ті „дурниці“.
Кембль. Е, сестро, се вже й ти у гріх впадаєш,
у гріх одчаю. Річард молодий,
а тим, що він не любить піятики,
з дівчатами не водиться, то мусить

чим иншим бавитись — кров молода. 645
Одружиться колись, зіве гніздечко,
то й іграшки забуде.

Едіта. Дай то, Боже,
щоб сі твої слова були пророчі.
Тимчасом — кров мені холоне в жилах, 650
як я дивлюсь на „іграшки“ такі.
(Показує на фіґурки в одкритій шафі).

Кембль *(приглядається і пізнає в фіґурці Дженні).*
Еге-ге-ге! Се що таке, Джоанно?

Дженні *(знищена).* Я таточку, не знаю. 655

Кембль *(суворо).* Ну то знай,
що іграшок таких я не дозволю.
Щоб се було в-останне!

Дженні. Добре, татку.

Кембль. А Річарду скажу, щоб він се знищив, 660
щоб не було сього!

Дженні *(мимохіть).* Ох, татку!

Кембль *(суворо).* Дженні!

Дженні. Та яж нічого.
(Тихо до Крістабелі). Сестро Крістабеле! 665
Яка я грішна — жаль мені фіґурки.
(Іде до ванькира).

Кембль. Куди ти, Дженні? нам до дому час,
я ще не їв від рана.

Едіта. То зостанься 670
в нас, брате Джошуе, і пополуднуй,
чим Бог послав.

Кембль. Ні, сестро, я піду;
де далі, час виходить на роботу,
мояж сокира не прийде по мене, 675
а я по неї мушу йти до дому.

Едіта. Якби ти, брате Джошуе, й мене
провів туди, де мають будувати.

Кембль. Чого тобі туди?

680 Едіта. Піду робить
з громадою.
Кембль. Жінок туди не кличуть,
то не жіноче діло — будувати.
Едіта. В потребі й жінка мусить все робити.
685 Кембль. Ну, крайньої потреби ще немає.
Едіта. Мій рід не звик ждать крайньої потреби,
він завжди й скрізь ішов у першій лаві.
Коли не служить син громаді й Богу, —
за нього піде мати, — але сором
690 на рід мій не впаде.
Кембль. Едіто, сестро,
се дуже красно сказано, та сила
жіноча не дорівнює словам.
Едіта. Носити цеглу та місити глину
695 і я здолаю. Чесні громадяне
не погордують мною, сподіваюсь.
Кембль. Як уважаєш. То зайди до мене,
я проведу тебе, коли так хочеш.
Зостаньте у миру́.
700 Едіта і Крістабель. Ідіте з Богом!
(Кембль і Дженні виходять).
Едіта. Дай, дочко, пополуднувать, що маєш,
а потім дай лопату і рядно
і шнур знайди.
705 Крістабель. Ти, мамо, справді йдеш?
Едіта. Коли бува, що я кажу неправду?
Крістабель. Дозволь, матусю, я піду, поможу.
Едіта. Кому ти хочеш помогти?
Крістабель. Тобі.
710 Едіта. Зостанься дома.
Крістабель. Чом?
Едіта. Бо я так хочу.
(Мовчання. Крістабель лагодить полуднувати. Едіта розгортає Біблію й читає. Річард і Деві раптово вхо-
715 *дять задихані).*

Річард. Дай, Беллочко, полуднувать, та швидче.
Крістабель. Ти вже вернувсь? Так швидко?
Річард. Я на час.
Се я для Деві! Бачу, він аж мліє
від голоду, а йти не хоче сам 720
без мене, мусів вести на годівлю.
(Поки Крістабель ладнає страву, Річард ходить по хаті раптово, видно зворушений).
О Господи, яка біда на світі!
Ти, Белло, здумати собі не можеш, 725
яка нещасна Ріверсова жінка
у тій землянці вóхкій, з тими дітьми.
І не вона одна... таких є безліч...
(Ходить мовчки, далі спиняється перед Едітою).
А знаєш, мамо, я собі подумав, 730
що може й справді гріх так жить, як я.
Едіта *(радісно).*
Ти, Річарде, прийшов до сеї думки?
Благословен Господь!
Річард. Сьогодня вперше 735
побачив я так близько злидні людські.
Я досі знав лиш бідність артистичну,
ощадність бачив, працю невсипущу,
та кóрчів голоду я ще не бачив,
не чув його спотвореного крику, — 740
не чув, не бачив і не дбав! Матусю,
хіба не гріх така страшна байдужість?
Але я жив серед краси і мрій.
Все вище, вище й вище я здіймався
на крилах мрій — тепер упав на землю... 745
Ох, мамо, як же я забився страшно!
Здається мрії зломлено крилó...
а як воно плескáло буйно!
Едіта. Сину,
ти наче жалуєш про тії мрії, 750
хоч сам ти зрозумів, що замісць мрій...

Річард. Так, замісць мрій, тут потребують хліба!
І я за се в них каменем не кину...
Едіта. Тут вимагають не самого хліба,
755 а й слова божого, — не забувай!
І ми служить повинні щирим серцем
тим, хто дає нам боже слово.
Річард. Мамо!
Христос давно нам дав його. Те слово
760 він не сховав у схові під замки,
і всяк його сам може взять тепера,
а передавачів не треба нам...
Едіта. Ти, сину, мов Род-Айлендець говориш.
Тебе призводить Ріверсова жінка,
765 хай Бог її побє!
Річард. Не проклинай!
Її побила й так лиха година.
Подумай, мамо, — люди, що назвали
себе „святими“ й „божими синами“,
770 дають своїм братам не хліб, а камінь!
Вони ламають крила мріям ясним!
Їх варто проклинати.
Едіта. Годі слів,
бо кожне слово гріх новий.
775 Річард. Так, годі.
Бо кожне слово, то нова отрута
для тебе і — для мене.
Крістабель. Страва стигне.
(Едіта, Річард і Деві сідають до столу, Крістабель
780 *їм служить, їдять в мовчанні. Едіта встає перша, бере шнур і лопату, закидає на плечі рядно і подається до дверей).*
Річард *(до Крістабелі)*. Куди се мати йде?
Крістабель. Та... на роботу...
785 Едіта *(обертаючись, стоячи на порозі)*.
Я, сину, йду за тебе відробляти.
(Повагом виходить).

Крістабель *(до Деві).*
Тиб, синку, йшов бабусі помогти.
Деві. Як скажеш, дядьку Річарде? 790
Річард. Як хочеш...
Деві. Я йду з тобою...
(Деві починає знов ретельно їсти. Річард сидить, не торкаючи страви).
Крістабель. Річарде, тиб їв... 795
Річард. Не їсться, Беллочко...
(Мовчання).
Крістабель. А тут Кембль
нагримав на дочку за сю фіґурку.
Він хоче, щоб ти знищив се. 800
Річард *(з раптовим запалом).* Не знищу!
Сього ніхто не може наказати!
(Хтось стукає у двері).
Річард. Либонь по мене. *(Встає),*
Крістабель *(одчиняє і виглядає за двері).* 805
Боже! Джонатан!
Чи бачиш, Річарде?!
(Уводить Джонатана за руку в хату).
Річард *(кидається і гаряче вітається з Джонатаном).*
Ти звідки взявся? 810
Яж думав — ти в Голяндії осівся.
Джонатан. Осівся та не всидів...
Річард. Чом же так?
Кажи, розказуй, що було з тобою.
Сідайте, Джонатане! 815
(Садовить за стіл, присуває йому страву).
Призволяйтесь.
Джонатан. Спасибі, не голоден, дещо їв;
ми з жінкою шатро собі зробили
та трохи там поснідали. 820
Крістабель. Та щó ви!
Ну, як таки вам жити у шатрі?

Поки збудуєтесь, у нас сидіте.
Так, Річарде?
825 **Річард.** Вжеж, Беллочко, звичайно.
Джонатан. А ваша паніматка...
Крістабель. О, матуся
вам буде дуже рада. Я піду
та приведу сюди дружину вашу.
830 Де ви спинились?
Джонатан. Якби вам сказати?
Там шарварком громада щось будує,
то ми отаборились в тій містині.
Крістабель. Гаразд, я вже найду. *(Виходить).*
835 **Річард.** Ну, слухай, друже,
чомуж се ти в Голяндії „не всидів“?
Зарібку не було?
Джонатан. Та ні, не те,
а я зневірився в старому світі.
840 Той давній світ зостарівся в гріхах,
закостенів у звичках нечестивих
і навіть дух живий нової віри
не може воскресити того трупа.
І я збагнув, для чого в край новий
845 Ізраеля виводив Бог з Єгипту, —
інакшеб той народ не став обранцем.
Єгипетська гидота застаріла
його посілаб, як лиха проказа.
Колись я роскажу тобі дрібніше
850 про всі мої пригоди, а тепер
аж згадувать не хочеться. Я радий,
що можу вже не думати про те.
Річард. А всеж Голяндія новому хисту
торує шлях широкий. Я простив би
855 „Єгипетську гидоту“ їй за тее.
Джонатан. Се ти говориш так, а не простив же
Венеції усіх її гріхів
за цноту хисту красного.

Річард. Простив я
не менше їй, аніж Христос блудниці. 860
Джонатан. Всеж признаєш ти, що вона блудниця.
Річард. Ні, власне, я сього не хтів сказати,
булоб се і неґречно і невдячно.
Джонатан. Але зате правдиво! Я боявся,
що вже не вилізу з її розпусти, 865
коли там довше поживу.
Річард. Ні трохи
я не боявсь того.
Джонатан. Чогож ти втік
від неї, як від жінки Потіфара? 870
Річард. Згадай про інквізицію. Крім того,
ти знаєш сам: поважні обовязки
обох нас кликали до дому.
Джонатан. Правда,
а все таки ти без жалю покинув 875
Венецію.
Річард. Хіба ти се завважив?
Я й сам тоді гаразд того не тямив...
(Трохи задумався).
Однак се правда! Я вже звідти рвався, 880
я вже був ситий тих пишнот, бенкетів,
пестливої венеціянок вроди,
облесливих річей венеціянців,
а що найгірше: пуританська шия
не вміла гнутися по католицьки, 885
переступати ноги не хотіли
через високі дожеві пороги
і спотикались на помостах гладких
палаців меценатських. В тих палацах,
немов заморські квіти, процвітають 890
виборні талани — але в теплиці
скоріше нидіють, аніж цвітуть.
Нащадки велетнів, сами здрібнілі,
якась безсила, пéщена їх врода.

*

895 **Джонатан.** Се правда, там артисти зледащіли,
мов ті запроданки великопанські,
що вже й від сонця божого одвикли,
а лиш при штучнім світлі жити можуть
Річард. Той хист, либонь, усі свої слова
900 договорив до краю і, здається,
готовий заніміти.
Джонатан. Так, здається...
І як се страшно, Річарде! Тож ми
звязали з хистом нашу власну долю.
905 **Річард.** О, наша доля, брате, не загине!
В Італії ще не кінчиться світ.
Для нас тут світ ще тільки що почався.
Ми ще поборемось. Ми, слава Богу,
вродились не підніжками маґнатів,
910 у нашім гороскопі инші зорі.
Я, пливучи сюди, багато думав,
то був великий океан думок...
Я згадую, як часто вечорами
збіралась на помості корабельнім
915 громада наша, мов одна родина,
і там, при світлі вічного багаття,
що сам Господь на небі розпалив,
співала гимни. Постаті співців
були мов з бронзи чорної одлиті,
920 суворі, тверді, повні сили й моці,
при світлі зір здавались велетенські,
і стільки в них було краси нової,
незнаної в тім світі італьянськім,
де я учився альфабету хисту!...
925 І марив я тоді, що в сій громаді,
серед нового краю розпалю я
одвічної краси нове багаття...
О, то були такі палкії мрії...
Якби ти знав!...
930 **Джонатан.** І щож? Вони не зникли?

Річард. Ні, ще не зникли, хоч примеркли трохи.
Я бачу, тут в новому краю треба
хащів розчистити вперед чимало,
а потім вже розпалювать багаття...
Джонатан. Хащів? Яких? Тиж не про пущу кажеш? 935
Річард. Ні, пуща ся мене найменш лякає,
хоча й вона чимало силу нищить.
Тут навіть глини путньої немає.
Та се ще байка, може згодом знайдем...
Тут між людьми ростуть лихі терни. 940
Джонатан. Та хтож вони такі?
Річард. Ось обживешся,
то й сам побачиш... Ох, мій Джонатане,
який сей день для мене був тяжкий...
та, Богу дяка, радісно скінчився! 945
(Кладе руку на плече Джонатанові).
Товаришу мій вірний! друже щирий!
мій побратиме у святому хисті!
Сам Бог тебе привів мені на поміч,
тепер ми гори перевернем! Правда? 950
(Сміється радісно і жартливо трясе Джонатана за плечі).
Джонатан. Ой, ой, пусти! Яж не гора!... Ну, брате,
ти тут набрався сили Ґоліята,
тобі ся пуща на користь іде! 955
Річард. Все на користь! І пуща, і терни,
все на користь! Нічого не боюся!

ДРУГА ДІЯ.

Та сама хата, що і в I дії, тільки краще опоряджена. На коминку багато ескізів, мініятюр і всякої скульптури. По стінах знаряддя скульпторські і мулярські. Багато полиць, на одних скульптура, на других новий посуд. В однім кутку ганчарський станок. Уся хата має вигляд не то скульпторської студії, не то робітні ганчаря; багато недокінченої роботи. На рухомих підставках стоять бюсти, понакривані мокрими шматами. В глибині хати зроблений альков; замісць ліжка в нім маленька естрада; на естраді стоїть молода дівчина індіянка в своїм дикарськім убранні. Річард ліпить з неї статую натуральної величини; він робить дуже ретельно, то підступає, то відступає від статуї, приглядається, поправляє то позу дівчини, то позу статуї. Рухи швидкі, енерґічні, в них видно запал, екстаз.

Річард *(до себе)*. Отак... так буде краще... Ні, отак!
Тепер гаразд!... Стій, дівчино, не рушся.
Втомилась може?

(Дівчина хитає головою, що ні).

Ну, то ще постій,
а я тобі намиста дам за теє,
хорошого, блискучого. Ти любиш
намистечко?

(Показує дівчині намисто, знявши з полиці. Та усміхається і сплескує руками).

Ет, зіпсувала позу!

(Іде й поправляє їй позу).

Сміятись можеш, а руками — зась!

(Показує на миґах, що руками не можна махати, і сам сміється. Стукають у двері). 30

Голос *(за дверима).* Чи дома майстер Річард?

Річард. Дома, дома!

(Як тільки почувся стук, дикарка кинулась і засунула завіси алькова, так що її не стало видно).

Джонатан. Добридень, Річарде! 35

Річард. Здоров, здоров!
Давно тебе не бачив. Щось ти, брате,
цураєшся моєї хати.

Джонатан. Ні,
я не цураюся. 40

Річард. Сядь, гостем будеш,
а я робитиму тим часом далі.

(Одслоняє дівчину. Джонатан миттю обертається плечима до Річарда і дівчини).

Річард. Бо глина сохне, час не жде, ти знаєш. 45

(Джонатан мовчки розкриває велику книгу, що лежить на столі і схиляється над нею).

Річард *(дає позу дівчині, береться до роботи, поспівуючи і розмовляючи).*

(Співає). „Ой білі квіти на лілеї 50
побачив я.
Лети до милої моєї,
душе моя!“

(Говорить). Се, Джонатане, маю справжнє свято!
Дивись, яку я глину тут знайшов! 55
То скульптори в Італії сій глині
ціниб не склали!

(Подає Джонатанові грудку глини).

Джонатан. Справді добра глина.
Се треба взять собі. 60

Річард. Ти знов працюєш?
Ну, слава Богу, се я дуже радий,
що ти вернувсь до праці.

Джонатан. Я вернувсь,

65 та з иншим серцем, з иншою душею, —
пиху покинув і в покорі духа
оддав на службу Господу себе.
Річард. І щож ти робиш?
Джонатан. Що громаді треба.
70 **Річард.** Щож треба?
Джонатан. День свою потребу має.
Річард *(за роботою слухає неуважно. Співає):*
„Блакитні квітоньки-дзвіночки
побачив я.
75 Кому се ти плетеш віночки,
красо моя?“
Джонатан. Що ти співаєш?
Річард. Пісню фльорентинську.
(Співає): „Червоні квіти на ґранаті“...
80 *(Дівчина спускає руку).* Знову?
Чи ти втомилась? Ну, постій хвилинку,
я хутко дам спочить.
(Поправляє позу). А знаєш, друже,
ся статуя, се буде щось нового.
85 Давно вже так я серцем не горів,
як оттепер. Здається, день і ніч
не відступав би від роботи! Правда,
що і модель таку не завжди знайдеш!
Шукав я цілий рік, — знайшов — сьогодня;
90 що за хороше дике дитинятко!
Глянь, Джонатане!
Джонатан. Річарде, послухай,
сказать по правді, я не сподівався,
щоб ти вже до такого міг дійти.
95 **Річард.** Ти що на думці маєш?
Джонатан. Знаєш добре.
Річард. Ні, далебі, не знаю.
Джонатан. Дай же спокій!
Та хтож не знає, щó таке моделі

для молодого скульптора? Нехай би 100
хоч християнку взяв!...

Річард *(кидає роботу, вражений).* О, Джонатане!
Якби се Ґодвінсон таке провадив,
то яб не здивувавсь. Але що ти,
мистець мистцеві отаке говориш, 105
дивуюсь я, і жаль мене бере.
Якби ти був мистцем справдешнім зроду,
тиб чисту мав фантазію і думку,
тиб знав, що в урочистий час роботи
ми не на грішнім світі живемо, — 110
навколо нас тоді країна мрії,
те царство боже на землі, якого
даремне довго так шукають люди.

Джонатан. Ти думаєш, що ти його знайшов?

Річард. Так, думаю і знаю. 115

Джонатан. Ти щасливий.

Річард. Щож, годі вже мені нещасним бути,
доволі вже того плачу й ридання,
і стогону, і скреготу зубів.
Земля не пекло, люди не прокляті 120
і радощі не гріх, а божий дар.

Джонатан. Коли ті радощі від Бога справді.
А що в тобі тепер їх породило? —
Жіноче тіло, грішная краса!
І тим ще й инших звабити бажаєш. 125
Якеж то „царство боже на землі“?!

Річард. *(Спочатку нічого не говорить, іде мовчки, дає дівчині намисто непонизане і нитку, засуває альков, закриває мокрим рядном статую і вертається до Джонатана).* 130
Нехай не вабить грішная краса
твоїх святих очей. Ох, Джонатане!
І хто більмо тобі навів на очі?
Колись у тебе инший погляд був.
Я так утішився, як ти приїхав 135

до нас в кольонію. Вітав я друга
в тобі, мій Джонатане! Чиж тепер
я бачу ворога перед собою?

Джонатан *(задумався, далі подає Річардові руку).*
140 Ні, Річарде, не ворога ти бачиш.
Так хутко ворогами не стають,
і я надію маю, що з тобою
ми спільною дорогою ще підем.
Тобі здається, що тепер осліп я, —
145 мені здається — ти ще не прозрів.

Річард. Ну, добре вже, покиньмо се змагання.
Ти що читав тут? *(Заглядає в книгу).*
Біблію? Ісход?

Джонатан. Та се я хтів порадитись у тебе...
150 **Річард.** Ну, з мене, брате, кепський богослов.

Джонатан. Ні, тут не богословіє, тут инше:
се для зібраннів молитовних свічник
замовила громада. Я гадаю,
що може тут погодитись артист
155 із християнином. Громада хоче,
щоб свічника зробить на той взірець,
що в Біблії описано. От слухай: *(читає)*
„Різьблений маєш ти зробити свічник,
стебло його, і чаші, й кру́ги, й листя
160 у нього мають бути...“ Не збагну,
і скільки чаш, і що воно за круги.
Не розберу! — Ось прочитай лиш ти.

Річард *(читає про себе, далі одсовує книгу).*
Я раджу так: закрий ти сюю книгу
165 і текста сього більше не читай,
коли артистом хочеш зоставатись.

Джонатан. Я хочу християнином зостатись.

Річард. Та тиж себе в неволю завдаєш
єгипетську! Адже громада наша
170 із Ґодвінсоном вкупі стількиж тямить

в тому, що гарне, як отой мій кий;
либонь, ще й менше!

Джонатан. Річарде, будь радий,
що ти перед товаришем сказав се,
бо якби сі слова дійшли до слуху 175
громади й вчителя...

Річард. Овва! Злякав!
Я їм готовий в вічі се сказати: —
що правда, то не гріх. Та я й сказав
їм щось подібного, коли схотіли, 180
щоб я там фініки якісь ліпив
над вікнами та над дверима в школі —
се Ґодвінсон так видумав премудро
покрасу ту, десь вичитавши в тексті.
(Сміється). 185

Джонатан. До речі; я тобі хотів сказати:
даремне ти з громадою завівся,
а надто з Ґодвінсоном.

Річард. Щож мені
твій Ґодвінсон? 190

Джонатан. А те, що він в громаді
велику силу має.

Річард. Хай він має
в громаді силу, я — на самоті.
То й буде з нас обох. 195

Джонатан. Чи ти гадаєш
один проти громади йти? Для чого
отся твоя робота?

Річард. Для краси.

Джонатан. Кому потрібна та краса? 200

Річард. Мені
і тим, що в слід мій підуть.

Джонатан. Деж ти бачиш
таких людей?

Річард. Та хочби Деві наш. 205

Джонатан. Оте хлопя?

Річард. Оте хлопя. І більше
для мене значить усміх мого Деві,
аніж прокльони твого Ґодвінсона.
210 Щож до громади, я їй те даю,
чого їй треба. *(Показує на посуд).* От і всі рахунки!
Джонатан. Ні, Річарде, се ще не всі рахунки.
Твоя шановна паніматка...
Річард. Годі!
215 Про се не звик я говорить ні з ким.
Доволі з тебе знать, що я ніколи
невільником не стану в себе в хаті.
Джонатан. І в кого ти такий запеклий вдався?
Річард. Такий весь рід: вікліфовці, лолларди,
220 „незгідні“, „незалежні“, „рівноправці“,
такі були мої питимі предки.
Мої всі кревні волі домагались
від короля, від церкви, парляменту,
а я — від них самих. Така вже кров.
225 **Джонатан.** Се горда мова, та душі спокою
немає в ній.
Річард. Нащо мені спокій?
Я ще живий, ще рано спочивати.
Джонатан. Хотів би знати я: невже ти завжди
230 так певний себе, як тепер? Невже
не знаєш ти ні муки, ні вагання?
Річард. Чому не знаю? Все, що ти говориш,
я сам собі казав не раз, не два.
Та сі вагання й муки переміг я,
235 вони вже пережиті раз на завжди.
І розум мій і серце й віра кажуть,
що путь моя правдива. Але єсть
вагання инші — їх перемогти
далеко тяжче, надто самотнóму...
240 Ти, Джонатане, руку дав недавно
мені на приязнь. Ти один в сій пущі
меніб міг помогти, якби схотів.

Джонатан. Аби я зміг, охоти не бракує.
Річард. Та от що, брате, ти мені скажи,
(одкрива статую) що зроблено в сій статуї погано? 245
Джонатан. На погляд мій — вона погана вся.
Річард. Погана чи поганська?
Джонатан. Так, поганська.
Річард. Забудь на час, що ти вже став святим
і подивись на неї давнім оком. 250
Колиб тоді, як ми з тобою вкупі
блукали по палацах італьянських,
тобі зненацька показав хтонебудь
сю статую — ти що б сказав про неї?
Джонатан. Тоді сказав би певне: „гарний твір“. 255
Річард. А якби хто просив тебе вказати,
що в ній змінити?
Джонатан. Яб сказав: нічого.
Та тільки се сказав би, як поганин.
Тепер, як християнин, я кажу: 260
розбий її!
Річард. З останнього стягнуся,
а виллю з бронзи!
Джонатан. Річарде, я мушу
остерегти тебе, поки не пізно... 265
(Увіходить Деві).
Деві. До тебе, дядьку, люди там прийшли.
Річард. То клич до хати.
Деві. Кликав, та не йдуть,
ми, кажуть, поговоримо в садочку, 270
там затишніш.
Річард. Та щож воно за люди?
Деві. З Род-Айленду якісь. Іди, бо ждуть.
Річард. Я йду. Ти, Джонатане, ще посидь тут.
(Виходить). 275
Джонатан. Чи дядько твій нічого ще не знає?
Деві. Та виж сказати мали.
Джонатан. Я не встиг.

Ти сам скажи.

Деві. За мене не турбуйтесь!
Без вас я знаю, що мені робити.

Джонатан. Сьогодня ти не дуже ґречний, Деві.

Деві. Ай, дайте спокій! *(Подається до дверей).*

Джонатан. Та кудиж ти, Деві?

Деві. Піду, довідаюсь, що там ворожать.

Джонатан. Стривай, зажди; і я з тобою йду.

(Обоє виходять. Індіянка виходить з алькова, розхожується по хаті і розглядає, усміхаючись, свою статую).

Дженні *(вбігає раптово).*
Ой горенько! Та деж се Річард? Пробі!
(Бачить індіянку).
Ти хто така? Ти тут чого?
(Індіянка мовчить, вороже дивиться на Дженні, притулившись до педестала статуї. Дженні раптом глянула на статую).
Ах, так?
То, значить, правда? Ти живеш у нього?
(Люто наступає на індіянку).
Геть звідси, геть, бо я тебе убю!
(Хапає кия, що попався під руку, і заміряється на індіянку. Тая з різким криком хапає скульпторського молотка, замахує ним і собі наступає на Дженні. Едіта і Крістабель вбігають на крик знадвору. Індіянка миттю ховається в альков. Дженні кидається і заходиться плачем).

Крістабель. Сестричко Дженні, що з тобою, люба?

Едіта. Що сталось тут? Чого ти плачеш, доню?
(Підходять обидві до Дженні).

Дженні *(одвертає їх, пручається по дитячому).*
Лишіть мене, лишіть мене, не руште!
Я більше не прийду до вас ніколи...
Не дарма татко не пускав... Ой лихо,
яка я нещаслива! *(Ридаючи вибігає з хати).*

Едіта. Що се з нею?

Крістабель. Ох, тая Дженні ще зовсім дитина,
на сльози їй не дорого. *(Задумується і зітхає).*
Ой мамо!
Едіта. Чого зітхаєш?
Крістабель. Ти се знаєш, мамо! 315
Едіта. Жаль не до речі.
Крістабель. Матінко! Матусю!
Чи сеж вони сюди сьогодня прийдуть?
Едіта. Так.
Крістабель. Річарда ти мусиш боронити. 320
Едіта. Ми тільки правду боронити мусим,
її одну.
Крістабель. Та Річард бо твій син,
він — кров твоя. Якби на мого Деві
хто нападавсь, яб кинулась, як пломінь. 325
Едіта. Я вже згубила сина, а тепер
ти ще й дочку від мене одбіраєш.
Крістабель. Ой, мамо, що ти кажеш, бійся Бога!
Як можеш ти зрікатися дітей?
Сеж, мамо, гріх, сього Христос не хоче. 330
Едіта *(бере зо стола Євангеліє і розкриває його на закладці).*
Дивись сюди, читай уважно, дочко.
Читай уголос. Ось отут, читай!
Крістабель *(читає тремтячим голосом).*
„Не думайте, що я прийшов 335
кинути мир на землю, не
прийшов я кинути мир, тільки
меч. Прийшов бо відлучити
чоловіка від батька його, і дочку
від матері її, і невістку від 340
свекрухи її. І вороги людині
родичі її“.
(Спиняється із стогоном).
Не сила, мамо, сеє розуміти!
Едіта. Читай, читай! 345
Крістабель. О Христе, сине божий!

(Читає все слабшим голосом).
„Хто любить батька чи матір над
мене, не годен мене; хто любить
350 сина чи дочку над мене, не годен
мене“. *(Голос її уривається).*

Едіта *(дочитує сама твердим, сумним голосом).*
„І хто не прийме хреста свого і
за мною не піде, не годен мене“.
355 *(Річард входить. Крістабель при його вході зривається і йде в ванькир. Едіта зостається над книжкою, але не читає, дивиться поперед себе сумним, темним поглядом).*

Річард *(сідає на ослоні біля коминка, поглядає на матір. Стиха говорить до себе).*
360 Яка сумна чогось сьогодня мати...
Сеж певне я їй жалю завдаю...
Але сей смуток до лиця матусі.
У неї гарні старощі... Сей погляд,
сі прості лінії, одежа навіть —
365 правдива Mater Dolorosa!
(Бере з коминка віск і ліпить, вдивляючись у матір).

Едіта. Сину!
Що робиш?

Річард. Так, нічого, бавлю руки.
370 *(Шпарко ліпить далі).*

Едіта. Ти знову бавишся...

Річард. То що в тім злого?
І діти бавляться. Христос їх любить.

Едіта. У тебе не дитячі забавки,
375 і сам ти не дитина. *(Мовчання).*
Слухай, сину!
(Знов мовчання. Річард усе ліпить).

Річард. Я, мамо, слухаю. Кажи, кажи!
(Ліпить усе швидче).
380 Едіта. Колись ти сам казав, що гріх так жити,
як ти живеш.

Річард. То вже було давно.

Тепер я инше думаю, матусю.
Едіта. Щож саме?
Річард. Думаю, що в світі кожен 385
своє завдання має і — свій хрест.
Едіта. Якеж, ти думаєш, твоє завдання?
Річард. Мій хист і мрія.
Едіта. Ти колись казав,
що тут потрібно хліба, а не мрії. 390
Річард. Я, мамо, потім иншого навчився.
Едіта. Деж ти навчився?
Річард. Та хочби в тій книзі,
що ти в руках держиш. Я прочитав
уважно притчу... 395
Едіта. Про таланти, сину?
Ти певно зрозумів її не так.
Річард. Ні, мамо, я читав простішу притчу,
її й дитина може зрозуміти.
Про Марту і Марію я читав. 400
Едіта. Хіба то притча?
Річард. Все одно, матусю.
Тут річ у тім, як зрозуміть її.
Едіта. А тиж як зрозумів?
Річард. Та дуже просто: 405
що Марта дбала про потреби часу,
Маріяж прагнула того, що вічне.
Едіта. Ти думаєш...
Річард. Іти у слід Марії.
Крістабель *(з ванькира сплаканим голосом).* 410
Ходи до мене, брате!
Річард. Що там, Белло!
(Лишає роботу на дзиґликові перед комином і йде в ванькир).
Едіта *(спішно підходить і дивиться на роботу, що лишив* 415
Річард).
Моє обличчя! Господи, рятуй
і змилуйся... Навік, навік загинув...

(Річард і Крістабель виходять, узявшись за руки).

420 Крістабель. Матусю, глянь на мене і на нього.

(Едіта робить одвертаючий рух рукою і, похиливши голову, виходить геть із хати).

Річард. Та що се з матірю сьогодня, Белло?
І ти якась чудна...

425 Крістабель. Ні, я нічого.
То вже минуло... Річарде, скажи,
які се люди там були в садочку?

Річард. Та то купці з Род-Айленду.

Крістабель. Чого?

430 Річард. Вони мене в Род-Айленд закликають
за вчителя. Дають чималу плату.

Крістабель. Щож ти сказав?

Річард. Що не поїду.

Крістабель. Чом?

435 Річард. Тобі се дивно?

Крістабель. Ні... так... я гадаю...
як добра плата, то... то... можеб варто...

Річард. Щоб я покинув тут свою родину
для тої плати?

440 Крістабель *(з героїчним зусиллям).*
Ти про нас не думай,
поїдь в Род-Айленд. Се для тебе краще.

Річард. Та що се ти мене мов випіраєш?
Чи я й тобі вже, Беллочко, обрид?

445 *(Крістабель закриває обличчя хвартухом. Річард здивований і стурбований підходить до неї. Раптом увіходить Джонатан, при вході оглядає всю хату).*

Джонатан. Тут не було нікого ще?

Крістабель. Нікого.

450 *(Джонатан швидко виходить).*

Річард. Чого він се спитав? А хтож мав бути?

Крістабель. Хто?... Я не знаю... Може... Ні, ніхто!

(Збентежена метушиться по хаті, далі починає покривати статую рядном).

Річард. Та що ти робиш, Белло? Схаменись! 455
Крістабель. Так, щоб не сохло.
Річард *(сміється).* Ти за неї дбаєш?
Я дуже радий, тільки всеж — не руш.
Я, Беллочко, вже краще сам накрию.
(Накриває статую рядном. Щось стукнуло. Крістабель 460
здрігнулася).
Річард. Чого ти? Се віконниця. *(Мовчання).*
Крістабель. А можеб
ти, Річарде, таки туди поїхав?...
Річард. Куди? 465
Крістабель. В Род-Айленд... Так, хоч не надовго.
Річард. Навіщо се? З якої речі?
Крістабель. Бачиш,
тебе не всі тут люблять у громаді.
Річард. От новина! Я знаю се, я звик. 470
Крістабель. Таки ти справді гострий. Тиб часами
щось відступив...
Річард. Та щож я відступлю?
Не можу я від хисту відступитись.
Крістабель. Та не зовсім... а може так, на час... 475
Річард. Як від Христа Петро?
Крістабель. Ох, я не знаю!
Якби ти хтів, ти сам знайшов би спосіб.
Тоді булоб так добре... І матуся
булаб така щаслива... 480
Річард. О, я знаю!
Ви хочете, щоб зрадив я скульптуру?
Не можу я, бо зрадником не вдався.
Та навіть хочби й зрадив, як Іуда,
я певнеб і повісився, як він. 485
(Деві раптово вбігає в хату).
Деві. Вони вже йдуть.
Крістабель. Ой!
Річард. Хто?
Деві. Усі старі 490

і Ґодвінсон! *(Вбігав в ванькир).*

Річард. Та от що! Розумію...
Ну щож, нехай ідуть. Не бійся, Белло!
(Увіходять: Ґодвінсон, Кембль, Калеб Педдінтон, Абра-
495 *гам Сміт, Джон Мільс, Джірімая Ортвін, Метью Філь-*
дінґ і ще скілька старих. За ними Едіта і Джонатан.
Момент ніякового мовчання).

Кембль. Добрийдень, Річарде, не ждав одвідин?

Річард. Не ждав, але вітаю, будьте гості.

500 Ґодвінсон. В гостину не прийшлиб ми в сюю хату,
але повинність вища може змусить
і в капище зайти.

Річард *(скипів, але погамував себе).* Такої мови
не чувано в сій хаті досі. Справді,
505 колиб не сії чесні громадяне,
я знав би, як на сее відказати.
(До громади).
Батьки мої, прошу сідати.
(Старі сідають в ряд по лавках позастіллю. Едіта
510 *стає осторонь. Джонатан сідає на окремому ослоні*
ближче до Річарда).

Калеб Педдінтон *(до Річарда).* Сину,
ти маєш дякувати громадянам,
що так по батьківськи за тебе дбають.
515 І я, найстарший від усіх літами,
до тебе потрудився сам прийти.

Річард *(здержано).* Я дякую за честь.

Калеб. Миб мали право
тебе покликати на суд громадський...

520 Річард. На суд? Я не злочинець!

Джонатан *(тихо до Річарда).* Алеж, брате,
впадати в річ старому — як же можна!

Калеб *(до Річарда).*
Даремне ти скипів. Отож то саме,
525 що ми тебе не кликали на суд,
а зважили вперед прийти до тебе

сами поди́витися, як живеш,
та розпитатись. Поговори всякі
про тебе ходять. *(До Кембля).* Джошуе, кажи!

Кембль. Радніший би мовчати я, братове, 530
Бо се таке... Ну, як його й казати?...
(До Річарда). От, бачиш, Річарде, увів ти в славу
мою дочку.

Річард. Я, батьку Джошуе?!
Твою дочку я щиро поважаю, 535
їй зроду слова не сказав пустого,
бо сам би се вважав за непристойне.

Кембль. Не знаю... Я то сам гадав про тебе,
що ти поштивий хлопець. А проте
таки ти Дженні збаламутив. 540

Крістабель *(виходить з ванькира).*
(До Кембля). Батьку,
побійся ти гріха! Та щож лихого
могло спіткати Дженні в нашій хаті?
Тиж знаєш нашу матір і мене, 545
чи миб яке нікчемство допустили?

Едіта. Громада знає — я не покриваю
гріхів свойого сина, — отже я
скажу по щирости, що баламутом
мій син не був ніколи, скільки знаю. 550
А щоб він звів з ума твою Джоанну...

Кембль *(поспішно).* Щоб звів з ума, того я не кажу,
моя дитина не такого роду.
(Зупиняється, немов розважаючи річ сам собі і шукаючи виразу своїм думкам). 555
Ні, я кажу: він збаламутив Дженні...
Раз він зліпив тут з неї подобизну
і нарядив принцесою. От дівка
від того часу наче одуріла.
(Опанувавши думкою, оживляється і говорить швидче; ніяковість його зникає). 560
Не дбає ні про що, лиш про убори.

Я їй розбив свічадо, так вона
у воду видивляється на себе.
565 А тую подобизну так злюбила,
немов душа її, самої Дженні,
переселилася в ту кляту ляльку.
(До Річарда). Сеж я обвинувачую тебе,
що ти не знищив тої подобизни,
570 як я просив, і тим поставив Дженні
на шлях до згуби вічної.
(Річард збіраеться щось сказати, Джонатан встае поперед нього).

Джонатан *(до громади).* Батьки,
575 дозволите промовить слово?

Калеб. Можна
коли ти що до діла маеш мовить.

Джонатан. В сій справі Річардові говорити
ніяково, але щож винен Річард,
580 коли дівчаті хочеться уборів?
Сеж можеб так було й без подобизни, —
відомо, вже така жіноча вдача.
Тиж, батьку Джошуе, тут не довів,
щоб Річард справді вводив Дженні в славу,
585 то нащож ти сказав такее слово?

Кембль. Не бійсь, я слів не кидаю на вітер...
А через щож тепер уся жінота
„невісткою Едіти“ Дженні дразнить?
Та що казати, сам я помічав,
590 що Річард задивляється на неї.
Чого він саме з неї подобизну
зліпив? Чи мало тут у нас дівчат?

Крістабель. Батьки мої, я знаю, що ніколи
мій брат не сватав Дженні.

595 **Кембль.** Отож то!
Не сватав, а дурив.

Крістабель. Та поспитайте
її саму. Коли боїться Бога,

то мусить же воно сказати правду!

Калеб. Так, брате Джошуе, хай прийде Дженні 600
і скаже нам, чи обіцяв їй Річард
її узяти за жону. Як скаже
і доведе, що справді обіцяв,
то мусить він із нею одружитись.
Громада баламутства не попустить. 605

Кембль. Та дівчиніж воно неначе й сором
прилюдно про такеє говорити.

Абрагам Сміт *(говорить уривчасто, рішучо, суворо, але з відтінком добродушности).*
Повинна. Річ громадська. Треба приклад. 610
Розпустяться молодики — щож буде?

Кембль. Якби кого послати...

Крістабель. Я пошлю.
(У ванькир до Деві). Біжи до Дженні, синку, та
швиденько. 615

Кембль. Скажи, що батько їй велить прийти.
(До громади). Інакшеб не насмілилась, я знаю.
(Деві йде).

Калеб. А поки прийде дівчина, провадьмо;
ще маємо про що поговорити. 620
(До Річарда). Так от, чутки недобрі йдуть про тебе:
що з дикунами водишся на пущі,
приводиш їх сюди...

Річард. Не знав я, батьку,
що християнин мусить гордувати 625
створінням божим. Сам Христос ходив
до самарян і ханаанців — чим же
сі дикуни від тих народів гірші?

Ґодвінсон. Вважайте, браття, як се він зухвало
себе рівняє до Христа! *(До Річарда).* Скажиж ти, 630
чого Христос ходив до тих невірних?
Чей не за тим, щоб нечесть ідолянську
у них і переймати й прищепляти?
Вжеж ти не скажеш сам, що ти ходив

635 Христової науки уділяти
тим дикунам?
Річард *(до Калеба)*. Ти, батьку, запевняв,
що ви мене тягти на суд не мали,
а тут уже й суддя знайшовся. Знайтеж,
640 що я йому відповідать не буду.
Ґодвінсон *(встав; до громади)*.
Судіте, браття, ви між ним і мною.
(Показує на Річарда рукою).
Сей чоловік одразу став мені,
645 мов камінь спотикання на дорозі,
хоч я йому ніколи зла не зичив;
я, навпаки, про його душу дбав,
як про свою — якаж за сеє дяка
була мені? Брат Джошуе посвідчить,
650 яку вчинив наругу надо мною
ненависний сей ідолотворитель.
(До Кембля). Тиж памятаєш тую подобизну,
що він зліпив, на глум неначе, з мене?
Я по одежі взнав, що то мій образ.
655 Кембль *(ховав мимовільний усміх)*.
Вжеж памятаю! Та вона запевне
ще й досі в нього. *(До Річарда)*. Покажи її.
Ґодвінсон *(поспішно)*. Показувати я не вимагаю.
Річард. Чомуж? Я можу. *(Йде й достав із шафи ту фі-*
660 *гурку, що колись зліпив Деві)*.
Ось вона, дивіться.
(Дехто з громади не може вдержати сміху і захиля-ється за сусіда).
Джірімая Ортвін *(тихо до свого сусіда Фільдінґа)*.
665 Яб се пізнав не тільки по одежі.
Ґодвінсон *(гнівно)*.
Гадаєте, він послух вашій волі
тим обявив, що показав отсе?
Коли його безчельний, ниций вчинок
670 не знайде осуду з руки громади,

то я прийму собі се за ознаку,
що час мені шукать деинде місця,
деб голову трудженну прихилити,
бо тут її неславою вкривати
усякий блазень може безборонно. 675

Калеб. Спокійся, гідний вчителю, будь певен,
що ми тебе на глум не віддамо
молодикам. *(Бере в руки фіґурку Ґодвінсона).*
Ти, Річарде, признайся,
з яким ти заміром зробив сю постать. 680
(Річард мовчить. У сю хвилину в хату входять Дженні і Деві і спиняються коло порога. Деві остовпів, угледівши свою фіґурку в руках Калебових).

Калеб. Ми розуміем так твоє мовчання,
що ти нічим не можеш оправдатись, 685
бо тямиш всю гидоту свого вчинку.
І наша рада батьківська тобі —
направить каяттям свою нечемність.
Учитель наш, ти знаєш, братолюбний,
і він тобі простить по християнськи, 690
як ти його прилюдно перепросиш.

Ґодвінсон *(поспішно).* А сю фіґурку знищиш.

Калеб *(до Ґодвінсона).* Вжеж, не як.
(До Річарда). Тут, сину, довго думати нема що.
От приступи, ґречненько уклонися, 695
скажи: „Згрішив я, батьку, перед Богом
і проти тебе“. Щож? — Чого уводиш?

Річард. Я перепрошувать його не буду.

Калеб. То, значить, буде суд.
(Річард схиляє голову на знак згоди). 700

Деві *(з поривом).* Се я зробив!
Зовсім не дядько Річард!

Ґодвінсон *(до Деві).* Справді, хлопче?
А хтож тебе навчив таке робити?

Деві. Ніхто, я сам! Та їй-же Богу, сам! 705

Ґодвінсон. Ти не божись, то нечестива звичка.

(До громади). На суд з малим, звичайно, я не стану;
я сподіваюсь, що в його родині
і так його не всі за се похвалять.

710 **Едіта.** Належну кару буде мати хлопець.

Крістабель *(до Калеба).*
Простіть його, він перепросить.

Калеб. Звісно,
а хлосту все таки не вадить дати
715 для прикладу.

Деві *(до Крістабелі).* Завішусь, як побеш!
(Крістабель умовляє його нишком, він трясе головою із сльозами лютости на очах).

Річард. Мій небіж не зовсім по правді каже,
720 що сам він се робив. Ми вдвох робили.
(Деві поривається щось казати, Річард його утримує рухом).
Як старший, я відповідати мушу
і я готов. Я суду сам прошу.
725 Але вперед дозвольте иншу справу
залагодить. *(До Кембля).* Прийшла твоя дочка.
Не випадає дівчині стояти
так довго у порога.

Калеб. Се то правда.
730 Ми зараз поспитаємо її.
(Підчас сцени з Дженні, Ґодвінсон перегортає Біблію і зазначає закладками якісь тексти. Крістабель виводить Деві у ванькир).

Калеб *(до Дженні).* Чи Річард Айрон обіцяв коли
735 з тобою одружитись?
(Дженні мовчить, спустивши очі до долу).

Кембль. Щож мовчиш?
Кажи, коли питають.
(Дженні затулює обличчя рукавом і схлипує).

740 **Річард.** Панно Дженні,
я вас прошу виразно відповісти.
Ваш панотець мені уймає чести,

прилюдно дорікаючи, що я
вас баламутив ніби то.

Дженні *(спалахнувши і перемігши сором).* Та вжеж! 745
А хтож мене рівняв і до принцеси
і до русалки... і... і вже не знаю,
до кого ще? Хто правив теревені,
аби мене барити?

Річард. Запевняю, 750
що заміри мої були невинні,
але як я необережно зрушив
вам спокій серця, то бажав би знати...

Абрагам Сміт. Та що там! Поберіться, й ділу край!

Дженні *(з поривом злісної упертости).* 755
Ні за що в світі не піду за його!

Кембль *(збентежений).*
Ну, се вже, дочко, теє... не по правді.
Се ти неначе коверзуєш...

Дженні. Ні! 760
Не хочу я! Хіба я послідніша,
щоб він мене... *(Знов затуляється хвартухом і через те її слова заглушаються).*

Кембль *(гримає).* Джоанно, годі слинить!
Кажи по людськи, що тобі не в лад? 765
Ну, говориж!

Річард. Так, панно Дженні, справді
вам слід би пояснить свої слова,
бо се мені образа.

Дженні *(до Річарда з погрозою).* Ну, гаразд! 770
гаразд, я поясню. *(До громади).* От, люди добрі,
вже Річард Айрон має жінку в хаті,
нехай же він тримається її!
(Біжить до алькова, розсовує запони і показує рукою на дикарку, що прищулилась у кутку. Громада жахається. Дехто одвертається, дехто спльовує з огидою, дехто сплескує руками). 775

Кембль *(встає і підходить до Дженні).*

Ходім до дому, дочко. Хай сій хаті
780 те буде, що Содомові й Гоморрі!
(Бере Дженні за руку і виходить у крайньому гніві. Дикарка, улучивши момент, поки громада ще не оговталась, зривається і прожогом втікає в покинуті наотвір двері).
785 **Едіта.** Як смів ти в нашій хаті гріх чинити?
Хочби мене з сестрою посоромивсь!
Річард. Матусю, я се можу пояснити...
(Едіта обурена одвертається, Крістабель затуливши обличчя руками, виходить у ванькир).
790 **Ґодвінсон** *(до громади).*
Чогож нам ще розпитувать, братове?
Здається, досить бачили. Се зветься:
зловити на гарячім вчинку.
Абрагам Сміт. Правда!
795 **М. Фільдінґ.** Се щось нечуване!
Калеб. Образа Бога!
Дж. Мільс. Такого попускать не можна.
Джір. Ортвін. Звісно!
Ґодвінсон *(бере Біблію, що лежить на столі).*
800 Я думаю, нам варто прочитати,
що роблено в Ізраелі такому,
хто блуд чинив з поганськими жінками.
Річард. Так справу ставити я не дозволю!
Ґодвінсон *(до громади).*
805 Невже він думає ще одрікатись?
За когож він нас має?!
Абрагам Сміт. Та за дурнів!
Джонатан. Батьки мої, дозвольте мовить слово.
М. Фільдінґ. Ну вже відомо, ти його товариш,
810 то будеш заступатися.
Джонатан. Я, батьку,
громаді завжди був слухняним сином,
вважаю я за гріх її дурити,
крім того звик я правду цінувати

над всяку людську приязнь. 815

Калеб. Ну, кажи.

Джонатан. Я говорив з товаришем про сюю
поганську дівчину. Він запевняв,
що він її привів не для розпусти.
Я певен, що мені, як свому другу, 820
признавсяб він по правді.

Калеб. А навіщож
вона йому здалась?

Джонатан. Шановний батьку,
я тямлю, що й така мета негожа, 825
та чейже не така бридка, як тая,
що ви гадали: він привів дикарку,
щоб з неї статую зробити. Справді,
я бачив сам, як він її ліпив.

Ґодвінсон. Се, кажеш, не така бридка мета? 830
Зробить кумир з поганки, ледащиці —
сеж гірший гріх! Адже він тим порушив
Господню заповідь страшну, велику,
за неїж до найдальших поколіннів
на нас помститься Бог, як ми сами 835
не помстимось. Так само й те, що Річард
не сам оце робив *(показує на свою подобизну роботи Деві),* але призводив
недолітка бридоті помагати —
гріх непростимий. У Письмі Святому 840
стоїть *(розгортає Біблію)*: „Хто сих малих на гріх призводить,
тому булоб вже краще, якби жорна
млинові почепить йому на шию
і в море кинути“. 845

Річард *(саркастично показуючи на подобизну Ґодвінсона).* Чи ти вважаєш,
що й се кумир?

Ґодвінсон *(спустивши очі на Біблію).* Розмова з нечестивим 850

і праведні уста споганить може.
(До громади). Хто двигає такі гріхи важезні
на скутій нечестю своїй душі,
тому нема ні прощі, ні рятунку.
855 **Калеб.** Воно то так показує. А всеж
тут десять раз годиться приміряти,
щоб відрубати так, як слід, по правді.
Джонатан. Так, батьку мій! Сама свята премудрість
твоїми се устами промовляє!
860 Важкі гріхи, се правда, взяв на душу
нещасний мій товариш!...
Річард. Джонатане,
„цілуючи, ти зраджуєш?“
Джонатан. Ні! Свідчусь
865 моїм життям: і я не краще жив,
але Господь моїм гріхам потерпів —
в той час, як я вже став на край безодні,
він дав мені пізнати путь правдиву.
Абрагам Сміт. Бува, що Бог в останній час покличе.
870 **Джонатан** *(до Абрагама Сміта).*
І тим то наш Господь Ісус Христос
казав прощать не тільки що...
Ґодвінсон *(що ретельно шукав у Біблії весь час, часом одриваючись для реплік, робить раптовий жест Джо-*
875 *натанові, аж той з несподіванки замовкає, а Ґодвінсон звертається до Калеба).*
Мій брате,
ти помилився, що йому дозволив
прилюдно промовляти. Ось поглянь,
880 що тут стоїть. *(Посуває книгу Калебові і читає, роблячи пропуски та натискаючи на особливо важні слова. Калеб стежить очима по книзі за читаним і безгучно порушує устами, немов повторяє за Ґодвінсоном, та потакує головою на притисках).*
885 „Всяк різьбар і будівничий... серце своє віддає, аби вдати гаразд покрасу. Так само й коваль... так само й ган-

чар... серце своє віддає, аби скінчити начиння. Всі вони на руки свої надіються... Без них місто не заселиться, але на престолах суддів не сядуть і закона судового не розмислять тай не мають вирікати вироку чи присуду“... 890

Калеб *(після читання бє себе по лобі).*

Гай-гай! стареча память!
Виразнож тут стоїть, що жаден майстер
на судьбищах не має промовляти.
(До Джонатана). Замовкни, сину, й сядь. 895
(Джонатан покірно вклоняється і зітхнувши сідає).

Ґодвінсон *(знов посуває Бідлію до себе).* І ще є слово *(читає):*

„Хто каже про нечестивого, що він праведний, той буде проклятий від людей і зненавижений межи народами“.

Абрагам Сміт. Рятуй нас, Господи, і заступи! 900

Джонатан. Я праведним його не називав...
(Обриває, глянувши полохливо на Калеба, що робить йому знак мовчати).

Калеб *(до Джонатана, добродушно).*
Не бійся, ми по правді все розважим, 905
а ти мовчи, тобі мовчати личить.

Ґодвінсон. Щоб не було спокуси, краще вийди.
(Джонатан, жалісливо глянувши на Річарда, що відповідає йому іронічним усміхом, виходить).

Калеб *(до громади).* 910
Що Річарда ніхто не назове
в нас праведним — про се і мова зайва,
та не хотілось би його лишити
без порятунку.

Річард. Я не погибаю! 915

М. Фільдінґ. Ну, тай загонистий!

Калеб *(до Річарда).* Ні, сину, гинеш,
хоч може й сам того не тямиш!
(До громади). Браття,
яб ще гадав йому почасувати — 920
тож і Содому Бог почасував —
він може схаменеться.

Ґодвінсон. Чесний брате,
коли він досі ще не схаменувся,
925 на що ти ще надію покладаєш,
які ознаки бачиш каяття?
Калеб *(заклопотано).*
Ознак, то правда, начеб і немає...
а всеж з ним варто ще поговорити.
930 От мати Річардова чесна жінка,
богобоязна, чей направить сина
на добрий шлях.
Едіта *(глухо, але зважливо).*
Я мушу вам признатись,
935 що я на сина втратила надію.
Він слів моїх до серця не приймає.
Ґодвінсон Ще заповідь порушена: він матір
не поважає.
Річард. Мамо, як ти можеш
940 такий на мене поклеп допускати?
Едіта *(суворо).* Се правда, Річарде.
Ґодвінсон *(робить рух до Едіти).* Ви чули, браття?
Абрагам Сміт. Задебеліло серце. Шкода хлопця.
Душа закостеніла. Пропаде.
945 **Калеб.** А всеж таки не тратьмо ще надії
його порятувати, бо снагу
йому Господь таки вділив чималу.
Як ми про свічник радились, тоді ще
я притчу про таланти нагадав:
950 не даймож, браття, ані змарнувати,
ні в землю закопати ті таланти,
що доручив найвищий нашим дітям.
Ґодвінсон. Сей чоловік вже змарнував талант,
розтринькав, мов пяниця. Чиж не міг він
955 навчитись на чужині хистів добрих,
або наук потрібних? Ні, віддався
диявольському хистові — скульптурі.
Абрагам Сміт. А дехто каже, що і то від Бога.

Ґодвінсон. За всі віки було лиш два майстрі,
що з божого шляху не ухилялись: 960
Веселіїл та Еліав, що в храмі
Єрусалимськім працювали, рештаж
все Каїнове кодло, все нащадок
Сідона й Тіра. Їх ярмом залізним
скромити треба! Хто митці найперші? 965
Юбаль і Тубаль-Каїн. Хто їм батько?
М. Фільдінґ. Та вжеж що Каїн, хтож сього не знає?
Калеб. Я вас прошу, як Авраам просив
за нечестиве місто *(показує на Річарда)*; ся душа
в гріхах ще може не зовсім погрузла, 970
ще може є в ній хоч єдина цнота,
єдине почуття не бридке Богу.
Річард *(іронічно).* Спасибі за таку облесну думку!
Калеб *(до Річарда, не завважаючи іронії).*
Та тяжкож вергнуть каменя на брата! 975
(До громади). Я раджу, браття, під громадський догляд
поставити його. Коли за рік
не стане він, як Джонатан, слухняним,
не заживе по нашій волі й божій,
то буде нам, як митар і як грішник. 980
Абрагам Сміт. Отак по правді!
Дж. Мільс. Се закон Христовий.
М. Фільдінґ. Щоб сей покаявся?
Абрагам Сміт. Господь всесильний.
Для Бога все можливо. 985
Джірімая Ортвін. Взять під догляд.
Калеб. На рік.
М. Фільдінґ. На місяць досить.
Абрагам Сміт. На півроку.
Джірімая Ортвін. Три місяці доволі. 990
Дж. Мільс. Сорок день.
Річард. Та доки сеє буде? Мов на ринку
торгуються за душу!... Перший раз
я мушу рацію йому признати

995 *(показує на Ґодвінсона):*
коли я досі ще не відкаснувся
від хисту, то й не відкаснусь до віку.
Душа моя вже все перемогла
і вільна стала, наче сарна в горах.
1000 А ви її хотілиб загнуздати
та на оброті ваших цнот привести
до нього *(показує на Ґодвінсона)* під ярмо залізне?

Ґодвінсон *(підчас промови Річарда починає трястись, далі втуплює очі в простір поперед себе, простягає руки*
1005 *немов до якогось видива і, викрикнувши ненатуральним екстатичним голосом, перебиває Річарда).* Горе!
Сіоне мій! Новий Єрусалиме!
Куди тебе ведуть? Ой, що я бачу?
Ой, що я чую? Горе! Горе! Горе!
1010 Цимбали, бубни, гуслі, жоломійки...
Недоліток в танку несамовитім
кружляє перед постаттю Молоха!
Невинна дівчина в препишні шати
наряжена для служби Астароті...
1015 О, плачте, плачте! *(Хапається за голову. Громадою опановує турбота, дехто плаче, дехто трясеться в нестямі; Крістабель ридає, Едіта, зціпивши руки, дивиться поперед себе поглядом повним одчаю).*

М. Фільдінґ *(кидається до Ґодвінсона).*
1020 Вчителю! Наш батьку!
Порадь нас, порятуй! Що нам робити?

Ґодвінсон *(зміняв плачущий тон на грізний).*
Велик Господь в своєму гніві! Слухай,
Сіонська дочко! Ось летять на тебе
1025 драпіжники з обличчям мідяним...
Нема тобі рятунку... відцурався
тебе твій Бог за зраду ідолянську...
(Опускає руки; закриває очі, мов знесилений одчаєм).

Калеб. Учителю, сі видива страшні
1030 не на погибель, а на осторогу?

Запевнеж так?

(Ґодвінсон мовчить і не одкриває очей).

Калеб *(посуває Ґодвінсону Біблію ближче).*

Одкрий святую книгу,

нехай вона порадить, що робити. 1035

Ґодвінсон *(одкриває Біблію ніби наугад, але в дійсности на закладеному заздалегідь тексті. Читає глухим голосом).*

„Будь проклятий той, хто виліпить, чи вилле бридке перед Богом діло рук мистецьких і покладе його у схові“. 1040

(До громади, не читаючи).

Ви знаєте, що відповів на се

народ Ізраельський.

Калеб *(сумно і суворо).* „Хай буде так“.

М. Фільдінґ *(фанатично).* 1045

Хай буде проклятий!

Абрагам Сміт *(покірно).*

Та щож, хай буде.

Дж. Мільс. Своя душа дорожча. Пристаю:

хай буде проклятий. 1050

Джірімая Ортвін. Та вжеж не як.

Едіта *(голосно і виразно).* І я його кляну.

Крістабель. Ой, мамо! мамо!

Річард *(до громади).*

Вже прокляли? А знаєтеж ви, за що? 1055

Калеб *(показує на закриту статую).*

За те бридке, що ти у схові держиш.

Річард. Хто вам сказав, що я свій твір ховаю?

Ось він мій твір! Дивіться!

(Раптово скидає покривало з великої статуї. Німа сцена. Видно по обличчях громадян, як у них побожна відраза бореться з натуральним подивом до гарного твору. У Річарда зявляється вираз тріюмфу). 1060

Ґодвінсон *(до громади).* Він ще гірше

тепер грішить, ніж досі согрішав! 1065

Він хоче нас заплутати у невід,

*

що сплів сам князь олжи. Святу громаду
від стежки правої відбити хоче.
(Громада одвертається, щоб не дивитися на статую).
М. Фільдінґ. Диявола він слухав, се робивши!
Річард. Я слухав тільки вищого натхнення,
а ви кого? *(Показує на Ґодвінсона).*
Поваленого гробу?
Ви ідола створили, а не я!
Себе кляніть!
Ґодвінсон *(до громади).*
Чи довго ще терпіти
ви будете гидоту слова й діла?
Чого ждете? Що Моїсей зробив
з кумиром золотим?
М. Фільдінґ. Спалив його
і попіл дав ідолотворцям випить.
Ґодвінсон. Отак і ми зробім! *(Показує на статую).*
Паліть її!
Паліть усю гидоту ідолянську,
що зібрана в сій хаті!
Річард. Я не дам!
(У сю хвилину М. Фільдінґ великою палицею своєю збиває статую з примосту, вона падає і розбивається. Громадяне хапають, де тільки під руку попадається, усе належне до скульптури: ескізи, бюсти і т. и., навіть знаряддя, толочать, трощать, кидають у коминок, де Калеб розпалює і роздмухує вогонь).
Ґодвінсон *(кидається до шафи, коло якої вже стоїть на обороні Річард).*
Тут ідоли найгірші! Подивіться!
(Річард бореться з ним, не пускаючи, громадяне кидаються на підмогу Ґодвінсонові. В двері од ванькира вже кілька хвилин, відколи почалась баталія, добивається замкнений там Деві. Крістабель і Едіта підпірають двері, щоб він не вирвався, але на хвилину

Едіта спускає руки, вражена тим, що діється коло шафи. Деві проривається в двері, хапає молот скульпторський коло розбитої статуї і, пробившись до Річарда, подає йому молота). 1105

Деві. На, дядьку, молота!

Річард *(щільно притискає одною рукою єдину статуетку, що врятував із хованих у шафі — статуетку з девізом pereat mundus, fiat ars — а другою бере від Деві молота й замахує ним).* 1110

Гей, оступіться!

(Легко ранить Ґодвінсона, той проникливо кричить; здіймається лемент: „Він біснуватий! Геть його! На пущу! женіть його!“, „Женіть його!“. *Громада наступає на Річарда з палицями, дехто кидає шматками глини з розбитої статуї).* 1115

Річард *(дужим голосом).* Мовчіть!
Мовчіть, злиденне кодло! Невігласи!
Я сам іду од вас! У дикій пущі
є дикі люди, — не дикіші вас! 1120
Геть! Розступіться, дайте шлях! Інакше,
я сам собі дорогу проложу!
Гей, стережіться! *(Кидається крізь юрбу, прокладаючи собі молотом дорогу до дверей).*

Крістабель. Брате, схаменися! 1125
Ой, матінко! *(Кидається до Едіти).*

Едіта *(твердо).* Він проклятий від Бога —
мені не син, тобі не брат.

Деві *(пориваючись до Річарда помежи людей).* Ой,
дядьку! Візьми мене з собою! 1130

Крістабель. Деві! Синку!
Не йди! Не кидай! Я умру без тебе!
Ой, Деві! Ой...

(Голос її спотворюється, вона заточується. Деві після моменту вагання, вертається на її крик і кидається в її обійми). 1135

Деві. Я, мамо, тут з тобою!

(Крістабель поривчасто тулить до себе Деві. Річард пробився до порога й одчинив двері).

1140 **Ґодвінсон і громада** *(у слід Річардові).*

Будь проклятий!

Річард *(обертається з гнівним сміхом).*

На вас прокльони ваші!

(Зникає з порога. Громада провожає його лютими вигу-
1145 *ками і киданням грудок та паліччя).*

ТРЕТЯ ДІЯ.

Шкільна кімната в Род-Айленді; вонаж служить і за помешкання Річардові. Більша частина кімнати зайнята шкільними лавами, катедрою, дошками, то що; менша частина, властиво чверть кімнати, відділена від першої завісою і ванькиром, заставлена річами Річарда і знаряддям до скульптури: в однім кутку шафа, в другім — невеличка нескінчена статуя жінки, тутже стоїть і кістяк для навчання анатомії та для скульпторських студій. Річард сидить на катедрі, перед ним ученик читає з книжки; инші ученики — підлітки й дорослі — сидять по лавках.

Ученик *(читає):* E disse lei: nessun maggior dolore
che ricordarsi del tempo felice
nella miseria!

Річард. Перекладіть.

Ученик *(перекладає).*
„І мовила вона: немає більше болю,
як пригадувать собі часи щасливі
при злиднях“. Може краще: „при недолі“.

Річард. Однаково.

Ученик. Які чудні слова!
Мені здається, що утішний спогад
усе утішним буде.

Річард. Дай вам Боже,
щоб ви своєї думки не змінили.

Ученик. Читати далі, чи зробить аналіз?

Річард. Ні, на сьогодня досить.

(Ученики збірають книжки і, вклоняючись, розходяться. Один ученик зостається і підходить до Річарда).

Річард. Що вам, Чарлі?

30 **Чарлі.** Я таткові давав фіґурку вашу,
та він говорить, що такий товар
йому в крамниці нінащо держати,
бо тут купців не знайдеться на нього.
Так от я вам приніс її назад.
35 *(Сягає рукою до торбинки).*
Річард *(спинює рукою його рух).*
Візьміть собі, як хочете, на спомин.
Чарлі. Коли дозволите, я подарую
малій сестрі, вона просила ляльку.
40 **Річард.** Sancta simplicitas!
Чарлі. Що ви сказали,
пане учителю?
Річард. Нічого, так. *(Задумується).*
Чарлі *(пождавши).* То як, дозволите подарувати?
45 **Річард.** Про мене...
Чарлі. Дякую. *(Вклоняється на відході).*
Річард. Ідіть здорові. *(Чарлі виходить).*
Річард *(сам).* Невже нема такої сили в світі,
нема снаги, щоб до краси і хисту
50 людей тутешніх якось привернути?
Коли я вмів живим робити камінь,
чому не вмію серце оживити
отсих людей? Серця в них не камінні.
Вони так щиро билися за волю,
55 за правду й за святеє боже слово.
І тут живуть не за єдиним хлібом.
Я бачив сам, як на очах суворих
прозорі сльози, мов роса, тремтіли
в той час, коли орґан величним співом
60 і стіни й людські душі потрясав.
І жаль було і заздро, що музика
над стінами і над людьми панує,
а мій коханий хист, моя скульптура
в погорді, мов розвінчана цариця...
65 Ні, я не хочу вірити, щоб справді

моя цариця владу вже втеряла.
Се винен *я*, моя безсила мрія.
Не здатен розум, незугарні руки
знайти чогось такого, що б могло
всіх зрушити, неначе грім орґану. 70
Та щож воно і в чім його шукати?
(Розсуває завісу, іде до статуї і розкриває її).
Чого бракує творові моєму?
Хто може се мені тепер сказати?
Хто може дати раду? Люди йдуть, 75
минають мовчки, мов глухонімії,
немов їх очі з темною водою,
що дивляться й не бачать! Чи не краще
було тоді, як руки фанатичні
мої утвори в порох розбивали? 80
Бо сеж таки було якимсь признанням,
що хист мій справді може мати силу,
для них лиху, ворожу, нечестиву,
а всеж велику! Проти мене люто
боролися, і я тоді боровся... 85
Тепер я був би й ворогові радий,
але його немає... *(До статуї).* Обізвися
хоч ти до мене, глино нежива!
Чого тобі, чого мені бракує,
щоб нам живими бути межи людьми? 90
(Робить поправки).
Чи так не стане лінія чистіше?...
Сей може рух здававсяб їм цікавим?...
Сей погляд?... Ні, спустить його до долу.
Поганий вираз... лицемірний... Так?... 95
Ні, се нагадує богинь античних...
А се — мадонни... А се — оту розбиту...
(Кидає роботу).
Якби я знав, чого тим людям треба,
яб може вдав, але тепер... Ні, певне, 100
щоб до душі душею промовляти,

то треба, щоб ті душі поріднились.
А щож їх поріднить?... О, Боже духа!
Дай иншу душу творові моєму,
або мою від мене одбери!...
(Тихенький стук у двері. Річард спочатку не вважає. Стук повторюється).

Річард. Прошу!
(Увіходить пані Бруклі, швачка, і несе якийсь загорток. Мовчки вітаються).

Річард. Се ви?

Бруклі. Принесла вам роботу.
(Виймає й розгортує довгу скульпторську блюзу).

Річард. А, вже готова? Дякую. Так от вам.
(Виймає гроші).
Тут і за все, що ви для мене шили.

Бруклі *(пригортає руки до грудей, не беручи грошей).*
Ні, пане вчителю, тоді не брала
та не візьму й тепер.

Річард. Оттак! Чомуж се?

Бруклі. Я вам так вдячна за мого Томаса:
мій хлопець вас найбільше поважає
за всіх учителів.

Річард. Я дуже радий,
як що ученикам не зле зо мною...
А плату ви прийміть, бо коли ні,
то я не можу взять од вас роботи.
(Загортає блюзу і подає пані Бруклі, тая кладе загорток на стілець).

Бруклі. Ні, пане вчителю, коли вже так,
то яб вас попросила... Тільки де там!
Се ще дорожче вийде... але щож,
яб може відробила при нагоді...

Річард. А щож би я зробити міг для вас?
З охотою зроблю й без відробітку.

Бруклі. Чи не далиб мені отсю фіґуру?...
(Показує на статую).

Вонаж, либонь, дарма́ стоїть у вас?...
Меніб здалась...
Річард. А вам вона навіщо? 140
Бруклі. Бо тії пані завжди химерують,
усе їм не потрапиш, — хтож їм винен,
як не хотять стояти?
Річард. Ну, так що?
Пробачте, я щось вас не розумію. 145
В нас мова йшла про статую...
Бруклі. Отож,
бо яб на неї сукні приміряла,
щоб дам не мучити...
Річард. Що?! Як?! *(Німіє, запалений гнівом).* 150
Бруклі *(злякано).* Простіть...
Я... я не знала... я не хтіла...
Річард *(помалу схаменувшись).* Добре,
нічого вже... Лишіть мене, я хворий...
А гроші ви таки візьміть. Прощайте. 155
(Бруклі, збентежена, бере гроші, вклоняється, присідаючи, і виходить, зоставивши двері непричинені. Ледви вона вийшла, увіходять троє кольоністів: Джонс, О'Патрік і Мак Гарді).
Всі три. Добри́вечір! 160
Річард *(одвернувся до статуї, щоб сховати свою ще не зовсім ущухлу стурбованість).*
Добри́вечір, панове!
Джонс. Працюєте?
Річард. Та... так... 165
О'Патрік *(дивлячись на статую).* А що се буде?
Се вам замовила якась громада?
Річард. Ніхто не замовляв.
Джонс. Алеж ви певне
збіраєтесь продати вашу працю 170
кудись далеко в церкву католицьку?
Річард. Не думаю, щоб хто її купив.
Мак Гарді. А нащож се ви робите її?

Річард. Сказати правду, сам не знаю нащо.
175 Мак Гарді. Так, для розривки, значить.
О'Патрік. Щож се буде?
Якась свята?
Річард. Як вам сказать? Се — мрія.
О'Патрік. Ну, добре, мрія, але щож воно,
180 до чого ніби?
Річард. Трудно розказати,
до чого власне нам потрібна мрія,
і що вона таке, та певне в світі
ніхто живий без мрії не прожив.
185 Мак Гарді. Та вжеж, поки людина молода,
то все їй там якісь верзуться мрії.
О'Патрік. Звичайно, молодощі!...
Річард. Алеж мрія
не тільки молодим життя красить.
190 Мак Гарді. Та инше, справді, хоч і сивоусе,
а бавиться, як молодик.
Річард. Ні, мрія
не завжди бавить. Часом то за мрію
річки кріваві люди проливають.
195 Мак Гарді. Хай Бог хранить такого божевілля!
Річард. Хай Бог хранить, хоч нас не сохранив.
Адже і в нашій Англії веселій
чимало крови пролилось за мрії.
О'Патрік. Хібаж таки єпископальна церква,
200 і десятина, й молитовник — мрії?
Мак Гарді. А „прав петиція"? А „пункти"?
Річард. Мрії!
Мак Гарді. Та бійтесь Бога! Що ви, пане майстре?
О'Патрік. Се й ми по мрії аж за море гнались?
205 Річард. Так, мрія нас вела за океан,
до неї ми крізь пущі пробивались,
для неї ми терпіли тяжкі злидні.
О'Патрік. Та щож воно було за навождення
по вашому?

Річард. Свята, велична мрія, 210
що ніби люди можуть вільні бути...
(Мовчання).
Джонс *(відставши давно від розмови, досі з нудьги проходжувався по хаті; тепер, скориставши з перерви, звертається до Річарда).* 215
А я до вас за ділом, пане майстре.
Отсе я, бачите, ґрунтець купив
та й глинище на ньому, а не знаю,
чи путня глина. Ось, дивіться, грудка,
ви знаєтесь на тому. 220
Річард *(роздивляє глину).* Для скульптури
вона не здатна.
Джонс. Ні, я власне теє...
Мовляв би на горшки чи не здалась би.
Ми, пане майстре, хтіли заложити 225
всі три ганчарську спілку. Миб хотіли
начиння вже не просте продавати,
а делікатне. Люди багатіють,
хвалити Бога: — можеб нам сей торг
пішов гаразд. Отсеж я маю глину, 230
він *(показує на О'Патріка)* хату дасть, а сей
добродій *(показує на Мак Гарді)* — гроші.
А вас просив би я зразки ліпити, —
ви чоловік тямущий і бувалий,
набачили усякого начиння 235
по тих Італіях — там лепський крам!
Так я гадав: як має майстер Річард
знечівя тут собі ляльки робити...
Річард *(схопився з місця, за шапку).*
Простіть, панове... час мені до школи... 240
Чи пак до церкви... я піду... прощайте!
(Виходить раптово).
Джонс. Чи він здурів?
О'Патрік. Образивсь.
Мак Гарді. Яж казав вам, 245

що він дивак. Не варт було й вдаватись.
Джонс. Чогож се він образивсь?
О'Патрік. За ляльки.
Джонс. Так то йому образа? Оттакої!
250 Як трошки там людина пожартує...
Мак Гарді. А, він такий, що не приймає жартів.
О'Патрік *(дивлячись у вікно).*
Дивіться лиш, он майстер коло брами
зустрівся з орґаністим і маґістром...
255 Щось розмовляють.
Мак Гарді *(дивлячись у вікно).* О, либонь сюди
всі троє подались.
Джонс. Ходімо звідси,
мені тепер ніяково з тим майстром.
260 О'Патрік. Тай справді, що ходім. То люди вчені,
ми не судні з такими розмовляти.
Джонс. Та може хто й судний, се ви даремне,
а тільки часу гаяти не варт.
(Всі троє виходять. Входить маґістер і Річард попе-
265 *реду, провадячи загарливо далі розмову, почату ще на дворі. Орґаніста йде слідом за ним; він спочатку до розмови не вступає, а тільки прислухається або ходить, роздивляючись по хаті. Річард, увійшовши, засунув завісу, що відділяє ванькир від хати).*
270 Маґістер. ...Ви, майстре Річарде, дивіться ширше.
Ваш кругозір тісний.
Річард. Маґістре, ні.
Ми просто різно дивимось: я вгору,
а ви — навколо себе.
275 Маґістер. Хайже й так —
хоч се навряд — зробімо паралель:
вам дорогий ваш хист — не сперечаюсь,
чи вартий він того, річ не про се —
вам дорогий ваш хист, мені — наука.
280 Річард. Запевне.
Маґістер. Так. Non dubitandum est.

Ідімо далі: ви в своєму хисті
щаблів найвищих досягли колись...
Річард *(із жалем)*. Колись!
Маґістер *(робить рух рукою, ніби вгамовує Річарда)*. 285
При диспуті спокій потрібен —
conditio sine qua non.
Річард. Провадьте.
Маґістер. Відомо вам, шановний мій колеґо,
що Universitas мене маґістром 290
іменувала...
Річард. Ще й honoris causa?
Маґістер. Nunc prosequor: тепер я вчу лічби,
а ви вчите вокабул італьянських
та анатомії, хоч я — учений, 295
а ви — артиста.
Річард. Дуже зле для нас.
Маґістер. Нехай — для нас, але не для науки
і не для хисту. Люди й покоління —
се тільки кільця в ланцюгу великім 300
всесвітнього життя, а той ланцюг
порватися не може. Архимед
убитий був рукою невігласа,
не встигши теореми докінчити.
Але за рік, чи може за сторік, 305
знайшлась рука, що дописать зуміла
ту теорему. І ніхто не скаже,
де діло предка, де потомка праця —
вони злились в єдину теорему.
Річард. Маґістре, я відповідати буду 310
так само прикладом. Один артиста,
на ймення невідомий, хоч славетний,
лишив нам статую без рук. Минули
роки, віки, тисячоліття... Досі
та статуя не має рук. Я бачив 315
багато проб ті руки доточити —
артисти не послідні їх робили —

і щож? До статуї ніщо не йде,
робота поколіннів не злилася.
320 **Орґаніста** *(вступає до розмови).*
Се тільки значить, що сама скульптура
скінчила вже свій вік. Тай слава Богу!
Річард. Якби се так, то з чогож тут радіти?
Якби зо світа геть музика зникла,
325 яб не радів.
Орґаніста. Музика і не зникне.
Маленька пісня, й та живе віки,
зміняється, дрібниться, знов зростає
і з люду в церкву божу переходить.
330 То християнський хист.
Річард. Хіба скульптура
Христом проклята?
Орґаніста. Не кажу сього,
але вона вже в християнськім світі,
335 коли не завертає до поганства,
то тільки бавить.
Річард. Як? То Бонаротті
по вашому робив задля забави?
Орґаніста. Не бачив сам я статуй Бонаротті,
340 і мало хто їх бачить. Тіїж гимни,
що я тут в церкві граю на орґані,
по всьому світі християнськім чутно.
Маґістер. Колеґо, се не доказ.
Орґаніста. Може й так.
345 Я не мистець на диспути. А тільки
ніхто на світі не живе без пісні,
а статуї для багачів стоять.
Річард. Роса блищить на кождій бадилині,
а діямант на дорогих оздобах;
350 обоє — божий дар.
Маґістер. І се не доказ.
Річард. Я мав сказать: якби той діямант
покласти на розпутті або в церкві,

то кождий би на нього міг дивитись,
як на росинку. 355

Орґаніста. Наша церква вбога,
щоб купувать коштовні діяманти...

Маґістер. Колеґи, ми відбилися від теми,
Почнім ab ovo і приймім ad hoc
без доказу, що і скульптура вічна. 360
Можливо, майстре Річарде, що справді,
як скульптор, ви тут перестали жити.

Річард. То чи не кращеб і зовсім умерти?...

Маґістер *(не зважає, провадить спокійно далі).*
Як анатом, ви даєте освіту 365
молодикам, що може переважать
колись вас таланом, і ваша праця,
марудна і невидна, приготує
розцвіт блискучий хистові в громаді,
коли для того слушний час настане. 370
Тим способом ви станетесь, колеґо,
невидним підмурівком храму хисту.

Річард. Гадаєте, що людські душі камінь,
що можна їх на підмурівки класти?
Гадаєте, що тільки людське тіло 375
боїться смерти, а живій душі
конать не страшно?

Маґістер. Віра нас навчає,
що в нас душа безсмертна.

Річард. Ох, маґістре! 380
я в теє вірив, та тепер я бачу,
що можна й душу задавити. Навіть
раніш від тіла.
(Відходить трохи набік і схиляється до лутки вікна, захоплений жалем). 385

Маґістер *(не дивлячись на Річарда).*
Хтож у нас, колеґо,
тут душу давить? То в чужих краях,
а в нас, в Род-Айленді, не накладають

390 ярма на душу. Ви скажіть сами,
хіба ви тут яку неволю знали?
Прийшли по волі й живете по волі.
(Річард здрігається при останніх словах).

Орґаніста *(нишком).*

395 Лишіть його, маґістре, він тремтить
немов струна розстроєна. *(Голосно).* Маґістре,
мені до дому час, а там і в церкву,
бо треба репетицію зробити.
Чи разом підемо?

400 Маґістер. Ходім, колеґо.

Орґаніста. Приходьте, майстре, згодом я заграю
вам Stabat Mater, що колись вам так
сподобалась.

Річард. Спасибі, тільки я

405 проситиму, щоб Requiem заграли.

Орґаніста. Та не журіться, майстре, далебі!

Річард. Я не журюсь...

Орґаніста. Ну, прощавайте, майстре!
(Маґістер і орґаніста подають руки Річардові і по-

410 *даються до дверей).*

Маґістер *(на відході).*
А диспут ми колись докінчимо.
(Маґістер і орґаніста виходять. Річард хвилину стоїть сумний, далі швидко підходить до вікна, одчиняє його

415 *і гукає).*

Річард. Колеґо Брайд! Шановний орґаністо!

Орґаніста *(підходить до вікна).*
Що, майстре?

Річард. Чи ви знаєте ту пісню

420 малесеньку про коника в траві: —
скрипів-рипів, ніхто його не слухав,
а вмер — забули. Там такий і приспів:
„Ой горе-горе, коника забули!“.

Орґаніста. Сеж проти чого ви мене спитали?

425 Річард. Ні проти чого, так. Се пісня лепська.

Орґаніста. Я орґаніста — не співець. Прощайте!
(Ображений відходить геть).
Річард. Колеґо Брайд!... Не слухає... розсердивсь!
Не хотячи, образив я людину.
Не зрозумів він... Та хіба се вперше, 430
що тут мене не розуміють люди?
Тай нащо розуміти їм? Вони
мені дали притулок, працю, спокій
і... справді, волю. Хтож із того винен,
що в мене в грудях серце неспокійне, 435
що попалив його якийсь вогонь
до варива та печива нездатний, —
він можеб міг на олтарі великім
палить великі жертви всепалення...
Та деж ті олтарі? Я наче бранець, 440
що на чужій землі шанує Бога,
нікому невідомого в країні...
(Задумується. Потім дивиться в вікно).
Мов примеркає... Тінь лягла від пущі...
Он там дорога стрічкою біліє... 445
Щось мріє, наче хтось іде чи їде...
Отак і я прийшов сюди колись...
Тяжкий був шлях, не витримав би Деві...
(Співає впівголос):
„Куди ви зібрались так пізно в дорогу, 450
Мій Річарде, добрий мій пане?“
— „Моя королево, моліться ви Богу,
то легше на серці вам стане“.
„Ніч темна на морі, пождіть хоч до рана,
мій Річарде, добрий мій пане“... 455
(Перестає співати).
Забув слова, а голос памятаю, —
бувало часто батенько співав...
А мати ненавиділа баляди...
(Співає): 460
„Куди ви зібрались так пізно в дорогу,

мій Річарде, добрий мій пане?“
(Знов перестає). Як тут раптово западає вечір...
Чого воно? Бувало так і в пущі...
465 Ніколи не забуду того шляху...
(Співає):
„Ніч темна на морі, — пождіть хоч до рана,
мій Річарде“...
(Уриває, приглядається в вікно, далі схоплюється, при-
470 *дивляється пильніше на дорогу).*
А справді їде хтось?
Сюди?... здається... та невже?... Мій Боже!
Се Джонатан!
(Кидається до дверей, стрівається з Джонатаном, вони
475 *падають один одному в обійми).*
Мій друже! Джонатане!
(Захожується коло Джонатана, сажає його поза столом і частує, витягши дещо із шафки їсти й пити).
Сідай же, брате, відпочинь, приймайся!
480 Тиж певне довго проблукав у пущі!

Джонатан. Ні, тепер не дуже,
за стільки часу вторували люди.
Такиж минуло вже не мало років,
як ти покинув нас. *(Придивляється до Річарда).*
485 А все здається,
щеб не пора тим рокам стільки срібла
на чорні кучері твої покласти.
Чи тож і я змінився так?

Річард *(дивиться на Джонатана).* Ти? Ні,
490 не дуже... Якже ти сюди заїхав?
Невже се задля мене?

Джонатан. Так, найбільше,
а то ще й Ріверса я мав одвідать,
до нього й діло є. Він, бач, до нас
495 прохання слав недавно через люди,
чи не дозволилиб йому вернутись.

Річард. І щож?

Джонатан. Дозволено.
Річард. А, так?... Ну, якже
там маються твої? 500
Джонатан. Спасибі, добре.
Річард *(з видимим зусиллям і непокоєм).*
А... в мене... всі живі?
Джонатан. Живі й здорові.
Вони тобі вітання засилають. 505
Сестра тебе просила запитати,
чи хтів би ти до неї повернутись.
Річард. Душа моя до неї рветься завжди.
Джонатан. Ну, то вернись!
Річард. Навіщо ти се кажеш? 510
Яж вигнаний за вироком громади.
Джонатан. Се був не стільки вирок, скільки порив.
Колиб ти вмів той порив переждати...
Річард. Не вмів...
Джонатан. Не хтів. 515
Річард. Про се даремна мова.
Джонатан. Тай правда, то минуло вже. Тепер
громада вирок той забуть готова.
Річард. Хіба що так... А хтож її просив?
Невже сама сестра? 520
Джонатан. Ні, Крістабель
сльозами серце матері збудила,
і згодилась піти просить громаду
твоя шановна паніматка.
Річард. Боже! 525
Таки призналася до сина мати...
Джонатан. Вона надіється, що ти ще прийдеш,
як блудний син...
Річард. Вона сказала так?
Джонатан. Вона се говорила при громаді. 530
Річард. Мене взивати блудним привселюдно!...
Джонатан. Громада се ласкаво прийняла.
Сам Ґодвінсон казав, що коли ти

покірно прийдеш, повний каяття́
535 і скрухи серця, — він тобі пробачить,
як і громада.
Річард. Та невже він дума,
що я просив би вибачення в нього,
Джонатан. Він покаянних слів не зажадає.
540 **Річард.** Я маю отже каятися ділом?
Джонатан. Сеж ясна річ.
Річард. Так, правда, ясна річ.
Джонатан. Я раджу покоритись. Вір, мій друже,
ти сам би в тій покорі мир знайшов,
545 той мир душі, якого ще ніколи
у тебе не було.
Річард. Та вже й не буде!
Джонатан. Колись і я про себе думав так,
аж поки переміг, зломив гординю.
550 А відколи я сам себе відрікся,
я мир і благодать у серці чую.
Річард. Як я давно таких річей не чув!
Джонатан. Послухай же тепер! нехай мій голос
волаючим не буде у пустині.
555 Кажу тобі, волаю і благаю:
скорися, Річарде!
Річард. Не вмію, брате.
Судив Господь між мною й тими людьми!
Не гнеться шия перед Ґодвінсоном;
560 не може серце стерпіти неправди,
хочби й від матері.
Джонатан. А для сестри?
Річард. Навіщо здався їй покірний Річард?
Хіба на те, щоб у труну покласти?
565 **Джонатан.** Покинь ти, Річарде, сі горді речі,
то марний дим, згадай живих людей.
Небожа Деві ти любив, як сина.
Річард. Що з ним тепер?
Джонатан. Нічого, добрий хлопець.

Річард. Не ліпить? 570
Джонатан. Ні, в малярстві став кохатись.
Хотів би він в Голяндію поїхать
з товаришами, трохи підучитись,
та грошей брак. А шкода, бо малює
таки незгірше. Він охоту має 575
та й кревні не противляться, бо щож —
він грішного нічого не малює.
Річард. Щож він малює?
Джонатан. Більше все портрети.
Свій власний змалював. От я привіз. 580
(Виймає невеличкий портрет, намальований на дощечці).
Се він тобі в дарунок посилає.
Річард *(придивляється. Голос тремтить).*
Мій Деві... Ще покращав... Вус чорніє...
Ті самі очі винозорі, щирі, 585
та сама іскра в погляді. Мій хлопче!
Душі моєї сину дорогий!
Джонатан. Вернись до нього. *(Мовчання).*
Річард. Нащоб я вернувся?
Щоб угасити душу молодечу? 590
Тепер він памятатиме до віку,
що був колись у нього дядько Річард
одважний, вільний і непримиримий,
покірний тільки правді і красі.
Не хочу я той спогад потьмарити, 595
не хочу я, щоб мій коханий Деві
і молоді товариші його
на мене головою покивали:
„був кінь та зїздився!“ — Се вже найгірше.
Джонатан. Все гордощі. Ти, Річарде, для слави 600
готов душі спасення загубити.
Річард. Для слави? Деж? Якуж я маю славу?
Не край ти мого серця!
Джонатан. Вибачай,
я хтів сказать... 605

Річард. Та що вже говорити!
Ми все сказали, що могли, здається.
Джонатан. Я мав сказать, що крім мене й родини
у тебе ще є приятелі вдома.
610 Річард. Якіж се праведники?
Джонатан. Пані Томсон.
Річард. Такої щось не знаю.
Джонатан. Се вдова
по Томсоні, колишня Дженні Кембль.
615 Вона недовго замужем була,
тепер вона вже...
Річард. Годі не розказуй!
Чи пані Томсон, а чи панна Кембль,
однаково. Не знаю сеї жінки. *(Мовчання).*
620 Джонатан. Щож я твоїй сестрі скажу про тебе?
Річард. Скажи їй тільки: вороття немає.
Джонатан. І се останнє слово?
Річард. Так, останнє.
(Одвертається).
625 Джонатан. Ні, Річарде, ти не ховай сих сліз,
я бачу їх. Скажу твоїй сестрі:
він плакав, те говорячи.
Річард *(переміг себе).* Як хочеш...
Скажи моєму Деві, щоб конечне
630 в Голяндію поїхав...
(Іде до скрині, виймає з неї гроші і дає їх Джонатанові).
Ось, віддай
йому сі гроші. Мій гіркий зарібок
635 сей раз нехай не йде на хліб насущний.
Скажи йому: просив твій дядько Річард,
щоб ти артистом був і не корився.
Джонатан. Я гроші передам.
Річард. А слово?
640 Джонатан. Ні,
то грішне слово.

Річард. Щож, не говори!
Мій Деві і без слів все зрозуміє.
(Мовчання. Джонатан ховає гроші).
Джонатан. Я бачу, більш нічого не діждусь. 645
З тим і піду.
Річард. Кудиж? Ночуй у мене!
Джонатан. Піду до Ріверса. Бувай здоров!
(Стискають руки. Джонатан подається до дверей).
Джонатан *(на відході).* Що матері твоїй сказать? 650
Річард. Нічого.
(Джонатан виходить. Підчас діяльогу помалу споночіло. Тепер тільки невиразне зоряне світло трохи освічує хату).
Річард *(прислухається, як тихшає хода Джонатана на* 655
дворі, далі сідає в кінці стола).
Який я одинокий, Боже правий!
Щож, — я досяг, чого хотів, — я вільний.
Розбив усі кайдани свого серця
і серце вкупі з ними. Так, я вільний. 660
Нема у тьмі ні впину, ні дороги,
нема й мети... До краю доборовся...
Невже тепер, як переміг я все,
мене самого переможе туга?
Ні, те, для чого я всього відрікся, 665
нехай мене рятує. Іскро божа!
Спалила ти мені оселю рідну,
тепер світи для мене на чужині,
багаттям хатнім стань.
(Встає, запалює світло, ставить його на постаменті, 670
відслоняє ванькир, підходить до закритої статуї, бере за покривало, трохи одслоняє його, але спиняється).
Щож я хотів
змінить в сій статуї? Над чим робити?
Кінчати? Ні... Наближить до природи? 675
Взірця нема... Фантазії дать волю?
Не бє моя фантазія крилами,

бо зламані... *(Спускає покривало).*
Чогож мовчиш ти, думко?
680 Рятуй мене!... Чогось замерло серце...
Втомилось битись?... Так... І я втомився.
(Сідає на край педестала статуї).
А може все була одна мана?
І може то була не іскра божа,
685 а вогник той, що над багном літає
і зводить подорожнього на безвість...
І може всі вони не помилялись,
а тільки я... Я все життя віддав
зрадливому, невдячному кумиру...
690 В найтяжчий час мене кумир мій зрадив...
Так будь він проклятий!...
Що я сказав!
Та як не гріх було дожить до сього?
Прости мене... Кого се я благаю?
695 Глухую пустку?... Як тут страшно, Боже!
(Вибігає з хати. Вибігши, Річард кинув двері одчиненими; від протягу світло на постаменті блимає, і чорні тіні від статуї, від кістяка і від шкільних лав перебігають по стінах і по підлозі. Хата якусь хвилину
700 *порожня. Потім входять маґістер і Мессер Антоніо, чоловік поважного віку, має одіж і манери венецького nobile XVII віку).*

Антоніо *(стає на порозі і здивовано оглядає хату).*
Маґістре хвальний! Смію запитати,
705 ви певні в тім, що се його домівка?

Маґістер. Тут помилки ніяк не може бути,
шановний мій добродію.

Антоніо. Се дивно...

Маґістер. Дозволите вас тута залишити?
710 Коли вже так ви спішитесь покинуть
Род-Айленд наш...

Антоніо. Я змушений спішитись!

Маґістер. То мушу я зібрать громаду нашу,

щоб зараз про гандльові пункти врадить.
Я мушу там з латинського тлумачить, 715
бо в нас не всі освічені в сій мові.

Антоніо. Безмірну дяку винен я за теє,
маґістре найславутніший, що ви
моєї справи прийнялись так пильно.
Коли дорівнює ученість ваша 720
ввічливості — а в тім нема сумніву —
то ся нова земля пишатись може
великим, дивним світочем науки.

Маґістер. Землі нової вченість і ввічливість
не важиться і віддалік рівнятись 725
до давніх цнот Венеції старої.

Антоніо. Бракує слів, щоб гідно відповісти.
Здаюсь на вашу ласку, мій маґістре.

Маґістер. Мій пане, я щасливий вам служити.
(Церемонні поклони. Маґістер виходить). 730

Антоніо. Се студія митцева? Ні, се пустка!
Се не подібне до світлиці тої
Рікардо молодого, де, бувало,
і музи й ґрації єднались любо.
Стоїть якась фіґура одинока, 735
мов памятник могильний, а до неї
кістяк сміється реготом безгучним.
Невже й мешканець хати їй під стать?
Се страшно й здумати!...
(На порозі зявляється Річард; побачивши Антоніо, 740
жахається).

Річард. Небесна сило!
Мессер Антоніо... Я стратив розум!
Се привид!

Антоніо. Не жахайтесь, любий друже! 745
Постарів Тоніо, та ще живий,
ще й хоче торг у вас тут оживити.

Річард *(спочатку без слів гаряче вітається з ним).*
Шановний друже! Сеж у мене в хаті

750 зійшло весело сонце італьянське!

Антоніо. Се в пору, бо таки у вас темненько.

(Річард кидається запалювати більше світла. В одчинене вікно раптом вривається голосний гук орґана).

Антоніо. Що се таке? Gloria in excelsis?

755 Що за музика?

Річард. Тут близенько церква.

Антоніо *(прислухається).*

Тутешній орґаніста гарно грає.

Річард. На всю кольонію артист єдиний.

760 **Антоніо.** Я бачу, ви навчилися покорі,

як справжній пуританин.

Річард. Не покора,

а щира правда. Тут нема артиста

окрім того, що грає там у церкві.

765 **Антоніо.** Та ще господаря сієї хати?

Річард. Я тута не артист. Був ганчарем

і муляром, тепер учителюю.

Антоніо. З конечности бере артист роботу,

яку прийдеться. Навіть Аполльон

770 узявся раз до мулярськóї праці.

Річард. Якби згубив кітару Аполльон

і стратив голос, мурував би тільки,

то певнеб звавсяб муляром, не богом.

Антоніо. Гай, гай, маестро! Сеж ота покора,

775 що гірша гордощів. Чи яж повірю,

щоб справді ви могли згубити в пущах

Нової Англії талан ваш?

Річард. Мій талан?

Ох, як давно не чув я сього слова!

780 Мессер Антоніо, вам я скажу

те, що й промовить важко... Мій талан

тепер мені здається метеором,

що вже погас. Блиснув він так раптово,

не дав ні світла, ні тепла...

785 **Антоніо.** Аджеж він

всім погляд зчарував, хто тільки бачив
його блискучий лет.

Річард. Та хтож те бачив?

Антоніо. Ми, академія, венецький цвіт.

Річард. Прийшли до мене ви, мов Одиссей, 790
що викликав з Еребу Ахіллеса
умерлого і розмовляв з марою
про давні справи, про геройські вчинки.
Між мертвим і живим лежав поріг
Еребової брами, а розмова 795
безкровній тіні жалю завдала,
що аж заплакали погаслі очі...
Academia delle belle arti!
То — инший світ, тепер чужий для мене.

Антоніо. Він міг би бути вашим. Ви, маестро, 800
в Італії булиб не метеором.
У нас виб стали другим Бонаротті
і дорівнялиб славі Донателля.

Річард. Я пізнаю concetti італьянські.

Антоніо. Се не concetti, ні, не компліменти, 805
я тільки те кажу, що память каже,
вонаж усе те вірно доховала,
що ви колись творили й говорили.

Річард. Що говорив, того вже й не згадаю.

Антоніо. Хто в нашому cenacolo, бувало, 810
так високо здіймав просвітле чоло,
так весело злотистим кубком брязкав,
так голосно гукав: „Evviva l'arte!“
найголосніш од всіх?

Річард. Те все минуло. 815
Геть розкотились золотії кубки
і сохне марно добреє вино,
а чоло молодече похилилось
і помарніло.

Антоніо. Що вам не дає 820
в Італію вернутись, в край щасливий,

де лаври й мірти путь вам устеляли?
Річард. І там були не тільки лаври й мірти, —
були ще й інквізиції декрети.
825 Ви чейже памятаєте?
Антоніо. Не бійтесь,
тепер часи змінились.
Річард *(сумно).* Так, змінились.
Не буде ні декретів, ані лаврів.
830 **Антоніо.** Така розмова і сумна й даремна.
Ви краще покажіть мені роботу, —
не вірю я, щоб не було її.
Хочби артисту руки відрубали,
він все-таки творить не перестане.
835 **Річард.** Нема чого показувать багато.
Хіба оце... *(Йде й розкриває статую).*
Ви в нас, шановний друже,
були з давен „над хистами суддя“.
Тепер од вас я вироку чекаю.
840 Не знаєте, як дорогий для мене
і присуд ваш, і кожде ваше слово!
Так, мов я досі був десь у пустині,
де й голосу людського не чував,
а тут одразу чую рідну мову.
845 Хібаж вона не буде дорогою,
хочби у ній почув я смертний вирок?
Антоніо. Про смертні вироки нема і речі.
Nunc delectandum est.
(Довго й уважно дивиться на статую. Річард трі-
850 *вожно стежить за його поглядом).*
Скажіть, маестро,
коли ви почали отсей утвір?
Річард. Коли почав? Не знаю, як сказати:
в Венеції зявилась перша думка.
855 Я вже тоді робив маленькі проби,
бо скрізь мені отся ідея мріла,
деб я не був. Колись в Масачузеті

зробив я статую... її нема.
Антоніо. А деж вона?
Річард. Велика ласка буде 860
не вимагать відповіді на се.
Антоніо. А се ви хутко маєте скінчити?
Річард. Раніше, мабуть, путь моя скінчиться.
Антоніо. Се буде шкода. Статуя хороша.
Хоч, як то кажуть, трохи tormentata. 865
Річард. Не диво... Сам я вимучений вкрай.
Антоніо. Так не беріте слів моїх, маестро.
Я, друже, сим сказать не хтів, що вам
вже справді сили творчої бракує,
а тільки те, що ви дали над нею 870
запанувати розмислу, що видно
вагання в сьому творові... *(Замовкає, шукаючи виразу своїй думці).*
Річард. Мессер,
не жалуйте: я не прошу пощади... 875
Антоніо *(намагаючись сховати ніяковість).*
Та вам у ній нема й потреби, друже.
Сеж критика, а критика звичайно
ускіплива, часами то й над міру...
Пригадую, ви тільки-що казали, 880
що мали проб чимало. Я хотів би
їх порівнять до статуї сієї.
Річард *(іде і достав з шафи маленьку фіґурку воскову).*
Отсе одна зосталася від них,
і ту я виніс, наче тіло друга, 885
убитого в останнім бойовиську.
Антоніо *(придивляється до фіґурки; обличчя його хутко приймає екстатичний вираз).*
Маестро! Слухайте! Та сеж перлина!
Сеж гріх — таке од світа заховати! 890
Ви — пуританин, ви зросли на текстах,
а притчу про таланти і забули.
Річард. Шановний друже, я ту притчу знаю,

аж надто взнав...

895 **Антоніо.** Наймення Аполльона
і всіх Камен! Скажіть мені, маестро,
коли ви утворили сю перлину?

Річард. Та ще в Венеції. Я потім трохи
переробив обличчя їй.

900 **Антоніо.** Здається,
сей ваш утвір скидається з фіґури
на Кароліну д'Орсі.

Річард. Може бути.

Антоніо. Не дармаж то чужинець ґеніяльний
905 до італьянки залицявся!

Річард. Ні,
ви помиляєтесь. Не залицявся.
Реліґії краси при ній я вчився.
Якісь зальоти я вважав би просто
910 за профанацію.

Антоніо. Сама сіньйора
(становить тимчасом фіґурку на стіл коло себе)
десь не такої думки про зальоти, —
у неї завжди троє cicisbei
915 крім чоловіка.

Річард. Замужем вона?

Антоніо. Давно. За тим гладким, багатим Фьяскі.

Річард. Вона й тепер так ідеально гарна?

Антоніо. Тримається незгірш. Хоч, звісно, літа...

920 **Річард.** Мессер Антоніо, навіщо ви
мені се розказали?

Антоніо. Любий друже!
Нехай вас не вража мій розповідок,
оте, що я вам розказав — життя,
925 а се, що тут мене чарує —
(показує на фіґурку) мрія.
Життя і мрія в згоді не бувають
і вічно боряться, хоч миру прагнуть.
А в скутку боротьби — життя минає,

а мрія зостається. Сеж то й значить: 930
Pereat mundus, fiat ars! *(Показує на девіз, виписаний на педесталі фіґурки).*
(Річард не відповідає на се і задумується).

Антоніо *(бере Річарда за руку).* Маестро!
Як другу, як артисту, раджу вам, 935
прошу і заклинаю вашим хистом:
верніться бо в Італію! Я певен,
там оживуть і мрії ваші й слава,
і розцвіте талан під нашим небом.
Мій корабель до вашої послуги 940
з господарем його. *(Кладе собі руку до серця і вклоняється Річардові).*

Річард. Спасибі, друже,
хоч я прийнять не можу призволення;
пробачте ви мені і зрозумійте. 945
Хоч ясне ваше сонце італьянське, —
осліплого воно не просвітить,
а сльози викличе з очей незрячих.
Тепер — вже пізно. Як мені вернутись
в той край, де бачили мене колись 950
у розцвіті, де всі колись на мене
великії надії покладали?
Щож я там покажу? Чим похвалюся?
Так я почав *(показує на фіґурку)* і ось, як я скінчив!
(Показує на статую). 955
Ні, після сього вже не воскресають!
Ви кличете мене на корабель?
Ні, друже, не беріть з собою трупа,
се, кажуть мореходці, не годиться...
(Гірко усміхається). 960

Чоловік *(увіходить).*
Шановний пане! Може ваша ласка
до збору в дім громадський завітати,
щоб діло завершити.

Антоніо. Зараз буду! *(Чоловік виходить).* 965

Я мушу йти, а там час і в дорогу, —
я вже давно по Новім Світі їзжу,
а до Старого путь назад чимала —
баритися неможна мореходцям.
970 Так щож маестро?

Річард. Тяжко знов казати
те, що не легко вимовить і раз...
Вклоніться там Венеції від мене
і скульпторам, хто з них ще не забув
975 товариша, Сіньйорі Кароліні
перекажіть, як зайде річ про мене,
привіт мій вдячний і глибоку шану.
З усіх людей, яких я знав на світі,
вона мені в житті дала найбільше, —
980 вона дала мені найкращу мрію.
Хай Бог її благословить за те!
А вам, шановний друже, щира дяка
за вашу приязнь.

Антоніо. Шкода, що вона
985 не придалась ні на що вам, мій друже!
(Стискають руки, Антоніо подається йти).

Річард. Мессер Антоніо!

Антоніо. Що, любий друже?

Річард *(дає йому фіґурку).*
990 Візьміть сю „мрію“, хай вона іде
в святу країну, що її зродила.
Не хочу я загинути з душею.
Візміть її, постановіть її
там, де колись мене квітчали лавром,
995 і всім скажіть: „се Річарда душа“!
(Антоніо бере поважно, мов релігіозно, фіґурку до рук. Мовчазні поклони. Антоніо виходить).

Річард *(сам).*
Душа моя за океан полине,
1000 а я зостануся бездушним тілом,
серед костей, з потворою сією

мертворожденною. *(До статуї).* Яка бридка!
Ненавижу тебе! Горить лице
від сорому, що показав тебе!...
Так згинь же, проклята, зо мною вкупі! 1005
Не хочу я себе переживати!
Хай згине все і сліду не лишиться!
(Замахується, щоб скинути статую з педесталу, але спускає руки).
Ні, не здіймається рука на тебе, 1010
дитя моєї розпачі і туги.
І жаль мені тебе, так тяжко жаль,
мов батькові нещасного дитяти,
що вічною калікою вродилось...
Сей твір мій бронзи й мармору не діжде. 1015
Не пережить йому свого творця.
Не встигну сам я в землю обернутись,
як висохне і розпадеться глина.
Нехай стоїть до часу... Ну, а я?
Готовий заповіт — чого ще ждати? 1020
Пораб у вічну путь... *(Чутно орґан, грає Requiem).*
Таки згадав
моє прохання добрий мій колеґа,
заграв і Requiem. Я буду вдячний,
уважно слухатиму... *(Сідає коло вікна і слухає).* 1025
Грізні гуки...
вони віщують вічну муку в пеклі...
я в ньому вже й тепер... О!... відгук раю?
Він обіцяє вічний спо́кій... спо́кій
тай годі... Я колись не хтів спокою... 1030
Тепер я чую, сила в мене гине,
як сей акорд... Я не могтиму жити
єдиним хлібом... От могутній грім!
То сурма янгола! То поклик з неба!...
Колиж мене покличе янгол смерти?
Я чую: вже його недовго ждати... 1036

---

*

Примітки.

Діячі.

Стр. X: *) Massachusetts — тепер назва стейту півн. Америки (столиця: Boston); Rhode-Island — тепер назва стейту півн. Америки (столиця: Providence); ефемерна — хвилева, нетрівка.

Перша дія.

20 в: Темза — ріка в Анґлії, що перепливає через Лондон;

23 в: Тут згадка про те, що дієві особи — еміґранти з Анґлії;

31 в: духом сумирися — духом заспокійся, смирися;

35 в: в Анґлії остала могила чоловіка Крістабель-Джона;

53 в: дух суємудрія — дух зарозумілости (мудрагельства);

55 в: в папський край — в Італію;

91 в: віск, яким користуються скульптори;

93 в: на дозвіллі — у вільній хвилині;

225 в: хист — талан, тут: мистецтво;

274 в: компліменти — похвали (навіть подекуди надмірні);

284 в: маскарада — забава головно танечна, на якій учасники закривають свої лиця масками — часто зовсім переодягаються в незвичайні строї;

294 в: карнавал — мясниці — час перед великим постом, у якому відбуваються дуже веселі забави, балі, то що;

314 в: ґондолі — вузькі довгі човни в Італії;

316 в: видокол — овид;

343 в: люд камінний статуй — марморні статуї;

344 в: містерія — таємниця, таємнича дія;

348 в: русалки і нікси (нім. Nixen) — водяні жіночі єства (водяниці) — в мітольоґії словянській і німецькій;

371 в: пуритане (пресвитеріяне) — то протестантська секта в Анґлії, якої члени визначаються строгим твердим способом життя, що виявляється і в одязі. Від того походить і їх назва „пуритане“ (бо лат. purus — чистий). Назва пресвитеріяне — від того, що віроісповідною громадою кермує найстарший віком (грецьке: presbyteros — старший);

375 в: ванькир — мала кімнатка побіч світлиці;

393 в: між папістами — між тими, що признають папу головою церкви (католиками);

429 в: шарварок — безплатна праця для добра громади (напр. при будові дороги);

454 в: рішинець — постанова;

481 в: sapienti sat — розумному і сього досить;

487 в: mea culpa — моя провина, мій гріх;

572—573 вв.: Ананій — християнин у Єрусалимі, якого Бог скарав наглою смертю враз із його жінкою Сапфірою за облудливе й брехливе відношення до св. Петра;

620 в: кумир — ідол, (грецьке: eidōlon — подоба), статуя поганського божка;

858 в: цнота (польонізм) — чеснота, тут у значінні: дар;

870 в: Потіфар — начальник тюрми в Єгипті; його жінка спокушувала до гріха біблійного Йосифа, сина патріярха Якова;

871 в: інквізиція — слідство і суд — головно в релігійних справах (особливо жорстокий в Еспанії);

887 в: дожа (dux) — князь, титул колишнього володаря республік Венеції і Ґенуї;

889 в: меценатських — від римського Мецената (приятеля цісаря Августа) — опікуна мистецтва (в сьому значінні: дожі-меценати — опікуни мистецтва);

910 в: гороскоп — ворожба що до долі людини із зір, які є на небозводі, коли вона приходить на світ;

916 в: багаття — огнище, ватра, огонь;

924 в: альфабет хисту — початки мистецтва;

954 в: Ґоліят — велетенський провідник Филистинян, якого вбив Давид; у дальшому значінні — велетень.

Друга дія.

2 в: ескіз (франц.: esquisse) — нарис (рід малюнка — в головних зарисах); мініятури — первісно малюнки мініяторів по більшій части ченців, що прикрашували свої рукописі малюнками; тепер дрібні гарно змальовані картини;

5 в: станок — варстат;

8 в: бюст — погруддя;

9 в: альков — мала спальня, куток, де стоїть ліжко; естрада — піднесене, підвищене місце (помосту — підлоги) в кімнаті;

13 в: поза — постава тіла (звичайно штучна);

15 в: екстаз — найвищий ступінь захвату, що рівняється затраті памяти-тямки;

79 в: ґранатове дерево (азійська яблунька);

88 в: модель — зразок, взірець (на основі якого тут різьбить мистець статую);

133 в: більмо — хороба очей, при якій людина тратить зір;

181 в: фініки — листя фіґи;

219 в: Оксфордський професор Вікліф у Анґлії виступив в рр. 1366—1384 проти роскішного життя вищого духовенства католицької церкви, а заразом проти папства й усього устрою католицької церкви. Його ученики — студенти та „бідні священики“ проповідували євангельську бідність і рівність; лоллардами називано в Анґлії віклифівців, як людей, що вірять у ложну науку;

294 в: педестал — підстава:

502 в: капище — поганська святиня;

563 в: свічадо — зеркало;

669 в: — ниций — підлий, низький;

714 в: хлоста (польонізм) — побиття тіла, як кара;

748 в: теревені — пуста балачка, дурниці;

759 в: коверзувати — видумувати, вигадувати, насміхатися, забагати;

846 в: саркастично — з насміхом;

874 в: репліка — відповідь на закиди;

894 в: на судьбищах — на суді;

920 в: почасувати — оставити час до поправи;

940 в: поклеп — наклеп, брехня, обмова;

943 в: задебеліло — затверділо в гріхах;

946 в: снага — сила (фізична), хист;

1005 в: видиво — привид, примари;

1010 в: гуслі — музичне знаряддя, подібне до цимбалів (у цимбали вдаряють палочками, в гуслі пальцями); жоломійка — сопілка;

1012 в: Молох — старосемітське божество, якому приносили в жертву дітей;

1014 в: Астарте (Астарот) — найвизначніша фенікійська богиня (любови й плідности);

1067 в: олжи — лжи — брехні;

1073 в: із Святого Письма (фарисеї — поваплений гріб — зверху гарний, у середині гнилий);

1108 в: девіз — відзнака, клич, гасло;

1118 в: кодло — рід, племя, (гадюче кодло); невіглас — неук.

Третя дія.

8 в: анатомія — наука про будову людського тіла;

26 в: аналіз — розложення якоїсь цілости на частини; в сьому значінні — перегляд прочитаного;

40 в: sancta simplicitas — свята простота;

199 в: єпископальна церква — анґліканська церква;

201 в: петиція прав — жадання прав — зажалення анґлійсько-нижчої палати в 1628 р. проти надужиття королівської власти, заї тверджена 7. VI. 1628 королем Карлом I. як закон, доповнена в 1679 р. актом „Habeas corpus“, який запевняє горожанинові волю — при увязненні муситься перевести проти нього слідство;

208 в: навождення — спонука;

236 в: лепський — гарний;

254 в: маґістер — учитель, академічний степень ученого, майстер, мистець; орґаніст тут: орґаніста — церковний слуга-мистець, що грає підчас богослуження на орґанах (відповідає дякові у нашій церкві);

276 в: паралєль — порівнання;

281 в: non dubitandum est — годі сумніватися;

287 в: conditio sine qua non — необхідна умова;

290 в; universitas — університет;

292 в: honoris causa — почесним;

293 в: nunc prosequor — тепер іду далі;

302 в: Архимед — грецький математик, вбитий 212 р. перед Христом у Сиракузах при своїх наукових дослідах (звісний у фізиці закон Архимеда);

304 в: теорема — правило;

337 в: Michelangelo Buonarotti — італійський маляр, різьбар, поет і архитект (1568—1646);

345 в: диспут — учена розмова;

359 в: ab ovo — від початку; ad hoc — для сього випадку;

368 в: марудний — млявий, повільний;

384 в: лутка у вікна — те, що одвірок у дверей (рама);

398 в: репетиція — повторення (проба);

402 в; Stabat Mater — вірш у честь Матери Божої, що стоїть під хрестом Ісуса — перлина духовної поезії;

405 в: Requiem — похоронна пісня;

458 в: баляда — лірично-епічний вірш на лад народніх пісень, поважного, нераз грізного змісту;

595 в: потьмарити — затемнити:

670 в: постамент — підстава:

714 в- гандльові — торговельні;

734 в: музи — старинні богині мистецтва й знання; ґрації — чарівні товаришки Венери;

754 в: gloria in excelsis — слава во вишних;

774 в: маестро (італ. = маґістер) — мистець;

777 в: Нова Анґлія — півн. Америка;

780 в: мессер (італ. messere = mio sire) — мій пане;

791 в: Ереб — підземелля;

798 в: Academia della belle arti — Академія мистецтва;

803 в: Донателльо — фльорентійський різьбар (1386—1466);

804 в: concetti — кончетті — гострий бистрий дотеп, образовий вислів;

810 в: cenaculum — їдальня;

813 в: Evviva l'arte! — нехай живе мистецтво!;

827 в: декрети інквізиції — присуди інквізиції;

848 в: nunc delectandum est — тепер пора на насолоду;

865 в: трохи tormentata — трохи вимушена;

896 в: Камени — німфи жерел, пізніше музи;

902 в: Орсі — одна з найвизначніших італійських шляхетських родин;

910 в: профанація — образа святощів;

911 в: сіньйора — пані;

914 в: чічісбео — товариш, приятель.

LIBRARY U. OF I. URBANA-CHAMPAIGN

LIBRARY U. OF I. URBANA-CHAMPAIGN

3 0112 077517248